

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Zbožné dary manželek a dcer posledních Přemyslovců v českých zemích

The pious Gifts of the Czech Queens and Princess in the 13th Century
Bohemia

Kateřina Kučerová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Kateřina Charvátová, CSc.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis – Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Zbožné dary manželek a dcer posledních Přemyslovců v českých zemích* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. 7. 2018

Ráda bych poděkovala prof. PhDr. Kateřině Charvátové, CSc. za cenné rady při vedení této bakalářské práce. Také děkuji Mons. Mgr. Josefu Brychtovi za pomoc s latinskými překlady.

ABSTRAKT

Práce pojednává především o zbožných darech manželek a dcer Přemyslovců ve 13. století. V první části je uvedena obecná charakteristika zbožných darů, ve druhé se stručně zabývám zbožnými ženami ze středoevropského prostředí. Třetí část je věnována Anežce Přemyslovně a pěti manželkám posledních Přemyslovců. Cílem práce je shromáždit informace o zbožných darech těchto žen a pokusit se objasnit důvody jejich darování. Také bych chtěla poukázat na to, jak se tyto ženy ovlivňovaly navzájem. Vedle toho je zde na několika příkladech listin ukázána možná podoba prosby za spásu duše, která se zbožnými dary úzce souvisí.

KLÍČOVÁ SLOVA

zbožný dar, církev, královna, princezna, české země

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with pious gifts of the wives and daughters from the Premysl dynasty throughout the 13th century. The first part characterises the pious gifts, the second part briefly deals with Central European women, and the third part focuses on Anezka Premyslovna and five wives of the last Premysl men. The objective of the thesis is to gather information about the pious gifts of those women and discuss the reasons for donations. Also described is how these women influenced each other. There are several examples of written acts; various versions of the prayer for soul salvation are provided, as this plea is closely related to the pious gifts.

KEYWORDS

pious gift, church, queen, princess, Bohemia

Obsah

Úvod	7
1 Úloha zbožných darů ve středověku.....	8
1.1 Motivace darování	11
1.2 Typy zbožných darů.....	12
2 Ženská zbožnost ve 13. století.....	14
2.1 Zbožné ženy ve střední Evropě.....	15
2.1.1 Svatá Alžběta Durynská	15
2.1.2 Svatá Hedvika Slezská.....	16
2.1.3 Ludmila Přemyslovna.....	16
2.1.4 Anna Slezská	17
2.1.5 Kunhuta Přemyslovna	19
3 Svěťice Anežka Přemyslovna	22
3.1 Duchovní cesta.....	23
3.2 Špitální bratrstvo.....	26
3.3 Vstup do kláštera	27
3.4 Snaha o reformu řehole klarisek	28
3.5 Závěr života a první pokusy o svatořečení	29
4 Zbožné dary manželek Přemyslovců.....	31
4.1 Konstancie Uherská	31
4.1.1 Cisterciácké ženské kláštery v českých zemích	33
4.1.2 Brána nebes.....	34
4.1.3 Konstancie jako královská vdova	37
4.2 Kunhuta Štaufská.....	39
4.2.1 Klášter Marienthal	40

4.3	Markéta Babenberská	43
4.4	Kunhuta Haličská.....	45
4.4.1	Listiny královny Kunhuty.....	48
4.5	Guta Habsburská.....	50
	Závěr.....	54
	Seznam pramenů.....	57
	Seznam sekundární literatury	57

Úvod

13. století je dobou velkých společenských proměn, které se projevují i v životě urozených žen. V této době žijí ženy ve stínu mužů a tato práce má ukázat, že mnoho z nich se z tohoto stínu snažilo vystoupit. V období vrcholného středověku hraje významnou roli v životě člověka víra a církev jako taková ovlivňuje jeho každodenní jednání a snad i smýšlení.

Jednou z oblastí života, kterou víra ovlivňovala, byl jeho závěr, příprava na smrt a posmrtný život. Lidé potřebovali dojít odpuštění za hříchy, které spáchali na tomto světě, a jedním ze způsobů, jak toho dosáhnout, bylo církev něčím obdarovat. V průběhu staletí se tak vyvíjí systém zbožného darování, díky kterému má být duše donátora či jeho blízkých odlehčena.

V této práci se zaměřím na zbožná nadání urozených žen v českých zemích v období 13. století, a také na důvody, které k donacím vedly. Pokusím se odpovědět na otázky, jaké faktory tato darování ovlivňovaly. Jakým způsobem dané ženy dospěly k výběru konkrétního příjemce daru a nakolik měly možnost svá nadání uskutečnit. Do možností uskutečnění darování patří mnoho činitelů. Obecně jsou to společensko-politické podmínky zahrnující společenské postavení donátorky, aktuální sociální roli – zda se jedná o vdovu, manželku či řeholnici. Dále je podstatným faktorem hodnota majetku, kterým žena disponovala, a také politická situace. Neopomenutelný je i vliv doby, v níž k donacím došlo. Kromě společensko-politických podmínek jsou podstatné i podmínky biologické, především věk, kterého se donátorky dožily a zda tím pádem měly dostatek času donace uskutečnit.

Tato práce je zaměřena na donační aktivity žen z prostého důvodu. I v soudobé literatuře je na ně často zapomínáno a jsou zobrazovány především jako rodičky následníků trůnu po boku svých mužů.

1 Úloha zbožných darů ve středověku

Za důležitý předpoklad pro zbožné darování považují víru křesťanů v to, že modlitba může pomoci duším zemřelých dojít ke spáse. Tato víra je typická až pro křesťanský svět, „pohané“ až na výjimky uctívali mrtvé (a ne se za ně modlili), a zřejmě přešla do křesťanství z židovských praktik. Až z pátého století je doložen epitaf hovořící o vykoupení duše obsahující formulaci *pro redemptionem animae suae*. Toto křesťanské přesvědčení tak připravuje půdu pro pozdější vznik očistce, kde si odpykávají trest duše čekající na vstup do božího království, jejichž čekání mohou živí zkrátit modlitbami či přímlovami. A vede i k rozvoji zbožných darů, čemuž se věnuji v další části textu.¹ Tato zbožná darování úzce souvisí se „zrodem“ očistce. Jeho představa se formovala už od raného středověku a velký podíl na ní měli Klement Alexadrijský, Órigenes, sv. Augustin a Řehoř Veliký, jehož Jacques Le Goff označuje za „posledního otce očistce“. ² Přestože víra v očištěc existovala již několik staletí, podnětem k vypracování doktríny bylo až popírání očistce sektami ve vrcholném středověku. K dogmatizování purgatoria došlo až roku 1274 na lyonském koncilu a později v roce 1336 papež Benedikt XII. vyhlásil bulou *Benedictus Deus* dogma topografie onoho světa.³

Hlavním motivem darování klášterům byla spása duše donátora a jeho rodiny. Ve středověké společnosti převládala představa, že je nutné odčinit své hříchy, nejlépe různými druhy modliteb či dobrých skutků. A tyto zásluhy se daly přenést z člověka, který je vykonal, na někoho jiného, i na zemřelé. Modlitby za zemřelé jsou ostatně součástí církevní praxe dodnes. Donace církvi či zbožná fundace zajišťovala mecenášovi či jeho rodu přímlovu a modlitby za spasení duše. Boží odpuštění bylo možné pouze odčiněním spáchaných skutků, pouhé pokání nestačilo. Mohlo se ale stát, že hříšník napáchal tolik zlých skutků, že by na jejich odčinění nestačil celý jeho život či zemřel ještě dříve, než své pokání dokončil. Teologové ve 12. století pak přišli s tezí, že kající duše svůj dluh splatí v očištěci.⁴

¹ LE GOFF, Jacques. *Zrození očistce*, s. 56-57.

² Tamtéž, s. 93-100.

³ DINZELBACHER, Peter. *Poslední věci člověka*, s. 63-64.

⁴ LAWRENCE, C. H. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 69-71.

Zbožné darování a otázky spojené se vzpomínkami na zemřelé pocházejí už z pozdně antického období. Modlení se za mrtvé přejalo křesťanství z judaismu a zbožné dary podporoval už papež Řehoř I. Veliký.⁵ Velkou zásluhu na rozšíření a vývoji zbožných darů má také irofranské mnišské hnutí, které se rozšířilo v raném středověku. To přineslo do Galie systém pokání, jehož hlavní součástí tvořila zpověď, na kterou měli lidé chodit tak často, jak bylo třeba, a měli se zpovídat i z lehkých hříchů. Jako pokání obvykle sloužil půst a majetní lidé měli darovat klášteru půdu. Také byly dovoleny substituční kající skutky, například aby se za člověka mniši modlili. Za tuto „službu“ mniši požadovali určitý příspěvek, který mohl být právě formou darování pozemků. Tak vznikl systém „daru a protihodnoty“ („gift and countergift“), což časem z klášterů učinilo největší vlastníky pozemků. Právě jako protihodnotu ke zbožnému daru kláštery nabízely modlení se za dárce, almužny pro chudé, a tím, že bylo dárcevo jméno přednášeno při mši, byla zajištěna i jeho memorie čili památka, vzpomínka. Dárcevo jméno tak neupadlo v zapomnění.⁶

S tím, jak se již v raném středověku darování církvi rozšířilo, vznikly tzv. knihy paměti, kterými měl být darovaný majetek právně zajištěn. V karolinské době to byly *libri vitae*, do kterých byla zapisována všechna jména (živých i mrtvých členů konventu a dárců zároveň). O něco později vznikly *libri memoriarum (memoriales)*, do kterých byla zapisována pouze jména donátorů kláštera. A také existovaly *libri confraternitarum*, ve kterých byly zapsány osoby přijaté do modlitebního společenství mnichů. Dalším druhem byla *nekrologia*, knihy, do kterých se zapisovala jména těch, na které mělo být pamatováno, k jednotlivým dnům v kalendáři. Mezi pamětní knihy řadíme také *fundační knihy*, *libri anniversariorum* či *libri sepulcrorum*.⁷

Možnost „opatřit si“ zbožným darováním modlitby a přímlyvy za svou duši a vzpomínání na své jméno, se hojně rozšířila. Některé pamětní knihy obsahovaly desetitisíce jmen, stále to ale byla jména osob z vyšších společenských vrstev. Prostí věřící si tento „luxus“ nemohli dovolit, přestože také pravděpodobně toužili po spáse. Tak vznikl v 11. století v klášteře

⁵ LE GOFF, Jacques. *Zrození očištění*, s. 57.

⁶ ANGELNENDT, Arnold. *Velká doba*, s. 26-27.

⁷ DUBY, Georges. *Vznešené paní z 12. století*, s. 21; LE GOFF, Jacques. *Zrození očištění*, s. 126-127; VAŠEK, Zdeněk. *Zbožné dary v českém středověku*. Dizertační práce, s. 11.

Cluny svátek Památky zemřelých, který vzpomíná na všechny zemřelé, a slavil se po svátku Všech svatých.⁸

Dary klášterům postupem času vedly k hromadění majetku, proti čemuž se od 11. století stavěly nově vzniklé řády, například kartuziáni či cisterciáci.⁹ Na odpor se od 12. století stavělo také hnutí chudoby. Největšími kritiky ale byly žebravé řády vzniklé na počátku 13. století – dominikáni a minorité. Ty chtěly pouze přijímat almužnu. Nakonec ale všechny tyto řády svoji kritiku umírňují a také se částečně zapojují do této církevní praxe.¹⁰ I přesto ale bylo získávání peněz například za sloužení zádušních mší či v pozdější době zejména kvůli prodeji odpustků stálým terčem kritiky až do období reformace.¹¹

S tím, jak se upevňovalo obecné povědomí o očistci, zvyšoval se i počet zbožných činů. Úlevy na onom světě se věřící mohli dočkat vykonáváním modliteb, poutí, dáváním almužen či asketickým životem. Nejúčinnější však mělo být kněžské zprostředkování. Účastí na mši mělo být deset let v očistci zkráceno na šest týdnů, tak to ve 13. století spočítal Berthold z Řezna. Víra v možnost očisty na onom světě umožnila rozhřešení, lidé věřili, že váha jejich hříchů se sníží a některé z nich mohou být „smazány“, pokud vykonají určitou „protihodnotu“ – například ve formě pokání, pouti, modlitby. Také se rozšířil prodej odpustků, těmi se zkracoval určitý čas pokání, nejčastěji měřený ve dnech. Zároveň se však lidé více zajímali o budoucnost svoji i svých blízkých.¹² Počet zbožných darů se opět zvyšoval od 12. století, donační činnost dosahuje vrcholu od konce 14. století a především ve století 15.¹³ Podle G. Dubyho měly ve 12. století při zajišťování a zachovávání vzpomínky na zemřelého významnou roli ženy. Jejich role se pak měnila společně se změnami v péči o posmrtnou památku a v úloze očistce.¹⁴

⁸ LE GOFF, Jacques, *Zrození očistce*, s. 127; OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*, s. 36.

⁹ CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, s. 29-30.

¹⁰ LE GOFF, Jacques. *Zrození očistce*, s. 313; ANGENENDT, Arnold. *Velká doba*, s. 26-30.

¹¹ DINZELBACHER, Peter. *Poslední věci člověka*, s. 63.

¹² Tamtéž, s. 81.

¹³ BOBKOVÁ, Lenka a Milena BARTLOVÁ. *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. IV, b, s. 83.

¹⁴ DUBY, Georges. *Vznešené paní z 12. století*, s. 17n.

V českém prostředí se zbožné dary vyskytují už od počátku českého státu. V období mezi 9. a 11. stoletím pocházejí donace převážně od knížat a v listinách jsou obsaženy především údaje o povaze daru. Od 11. století se objevují šlechtická darování, a i v této době jsou podstatnější otázky zajištění majetku než například charakter zbožnosti či reprezentace donátora. Od 12. století se počet záznamů o darech zvyšuje. V této době se také zvyšuje důležitost reprezentační funkce darů.¹⁵ Zpočátku jde tedy především o zajištění majetku a postupem času roste důležitost reprezentace.

1.1 Motivace darování

Už bylo naznačeno, že donace mohou mít několik různých důvodů. Tyto důvody se vzájemně prolínají. Hlavními jsou duchovní, reprezentační, politické a hospodářské, které logicky tvoří nábožensko-reprezentační a politicko-hospodářskou motivaci darů.¹⁶

Duchovní motivace je motivací původní, jejím smyslem bylo přiblížit donátorovu duši spasení. Nejčastěji byly dary věnovány klášterům. Tím, že budou za donátora slouženy mše a obětovány modlitby, se donátor stává součástí konventní komunity, která má k Bohu blíže než běžní lidé. Duchovní motivace se v průběhu času vyvíjela. Z počátku se jednalo o prosté modlitby za spásu duše, postupem času se objevovala například přání o zřízení anniversárií či žádost o pohřbení v klášterním kostele.¹⁷ Žádostmi o pohřbení na konkrétním místě se dostáváme k reprezentační motivaci. Být pohřben na důležitém místě je velice prestižní záležitostí¹⁸, mimo jiné nebožtík snadněji dojde ke spáse. S reprezentací souvisí i touha po určité formě nesmrtelnosti. Pokud bylo něčí jméno určitým způsobem připomínáno, například při mši, daný člověk nezemřel úplně, ale žil dál skrze vzpomínku.¹⁹

Politická motivace se projevuje například v případě, kdy byl dárce politicky spojen s nějakou institucí, kterou donací hodlal podpořit. Také přihlášení se k nějaké instituci mohlo odkazovat ke spřízněnosti s jejím mecenášem. Hospodářskou motivaci zahrnuje kupříkladu

¹⁵ VAŠEK, Zdeněk. *Zbožné dary v českém středověku*. Dizertační práce, s. 16-17.

¹⁶ Tamtéž, s. 4.

¹⁷ Tamtéž, s. 20; OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*, s. 160-163.

¹⁸ CHARVÁTOVÁ, K., *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, s. 67.

¹⁹ VAŠEK, Zdeněk. *Zbožné dary v českém středověku*. Dizertační práce, s. 22.

zvyšování hodnoty majetku podporou instituce (kláštera), kterou rod donátora založil. Vedle těchto druhů motivace ale hrála důležitou roli i ta osobní, kterou nelze opomenout.²⁰

Nakolik se ale osobní zbožnost v listinách projevuje? Bylo by nasnadě odpovědět, že ji v nich těžko vyčteme, přece jen určitá obdoba prosby za spásu duše se objevuje téměř v každé darovací listině a ta nic o osobní povaze zbožnosti neříká. Ve středověké společnosti byla zakotvena představa, že duši je možné (a dokonce nutné) pomoci při dosahování spásy. Zbožné darování je tedy jakýmsi ustáleným vzorcem chování. V některých listinách je popsána podrobná podoba liturgické vzpomínky, a to může leccos vypovědět o reprezentační motivaci daru. A právě takto podrobně sepsané požadavky mohou odkazovat na určité osobní zánění. Neplatí ale, jak se by mohlo zdát, že přesný popis liturgické vzpomínky je známkou zbožnosti. Navíc zda se jedná o vnější či vnitřní, niternou zbožnost, se z textu darovacích listin s jistotou vyvodit nedá. Vnější zbožnost však rozhodně souvisí s reprezentací donátora. O osobní zbožnosti, jak se projevuje v listinách, nakonec nelze říct nic jistého.²¹

1.2 Typy zbožných darů

Dary se dají rozdělit do dvou základních skupin z hlediska určení podmínek jejich darování. Dary s formulí *pro remedio animae* (za spasení duše) nemají žádný konkrétní požadavek, příjemce daru se má pouze modlit za donátorovu duši. Druhým typem jsou dary s konkrétně formulovanými podmínkami darování. Ty se začaly objevovat ke konci 20. let 14. století a v této práci se neobjeví. Dále lze oba typy darů dělit na okamžitě darované a odložené, které se nejčastěji týkaly podmínky, že si donátor dar ponechá až do své smrti či do smrti jeho dětí. Pokud byly formulovány podmínky darování (ale nebylo formulováno jejich přesné splnění), jednalo se nejčastěji o požadavky anniversária, mše či pohřbu. O jejich konkrétním naplnění, například jak bude požadovaná mše probíhat, už rozhodoval obdarovaný. Ve druhém případě byly podmínky určeny konkrétněji a donátor určoval kupříkladu místo pohřbu či zápis do nekrologia. Jak už bylo řečeno, důležitým důvodem pro darování bylo zvýšení společenské prestiže. A na něm měl podíl i výběr obdarovaného. Způsobem, jak

²⁰ VAŠEK, Zdeněk. *Zbožné dary v českém středověku*. Dizertační práce, s. 18-20.

²¹ Tamtéž, s. 21.

zvýšit svou společenskou prestiž, bylo mimo jiné spojení s fundátorským rodem. Rody, které s významnou církevní institucí spojeny nebyly, obvykle obdarovávaly instituce v blízkém okolí anebo ty prestižnější, byť vzdálenější. Existovaly i dary, které užíval pouze jeden člověk z dané instituce. Jednalo se o příbuzného (nejčastěji sestru nebo dceru donátora) a dar připadl instituci k užívání až po jeho smrti.²²

²² VAŠEK, Zdeněk. *Zbožné dary v českém středověku*. Dizertační práce, s. 22-24.

2 Ženská zbožnost ve 13. století

V úvodní kapitole jsme si přiblížili obecné charakteristiky zbožných darů a projevů zbožnosti. Nyní se zaměříme konkrétní projevy ženské zbožnosti ve 13. století. Právě v této době dochází v Evropě k velkým proměnám společnosti. Tyto změny jsou výrazné v náboženské oblasti, kde se opětovně objevují tendence navrátit církev k původním křesťanským ideálům, k původnímu Kristovu učení. V Evropě tak ve 12. a 13. století vznikají duchovní hnutí kritizující soudobou církev či usilující o reformu. Některá z těchto hnutí jsou označena za heretická (kupříkladu valdenští či fraticelli), jiná z nich církev přijme jako svou součást, jako novou možnost směřování ke spáse. Z těchto hnutí jsou zřejmě nejvýznamnější mendikantské řády, o kterých se zmíním v kapitole věnované Anežce Přemyslovně.

Přelomovým okamžikem ve vývoji zbožnosti je ve vrcholném středověku stále silnější sebeuvědomění člověka a jeho místa ve společnosti. Toto sebeuvědomění se rozvíjí především s rozvojem městské společnosti, ve které vznikají nové společenské role a staré nabývají nového významu. Člověk se pak táže po sobě samém a s tím i po vztahu k víře. Při hledání duchovního způsobu života jsou mezi lidmi oblíbené tradiční klášterní komunity. Mezi nimi se objevují nová uspořádání, například již řečené mendikantské řády. Ve městech se však začíná rozvíjet forma laické zbožnosti, která poskytuje větší prostor k duchovnímu rozvoji žen.²³

Tím se dostáváme k jevu typickému pro období vrcholného středověku a tím je hnutí ženské zbožnosti, které se vyvíjelo právě v městském prostředí. Toto hnutí mělo za cíl následovat Krista, žít apoštolským životem a oprostit se od pozemského světa. Často osciluje mezi kacířstvím, řádovým životem a volným náboženským společenstvím. Pro 12. a 13. století je také charakteristický nárůst mariánské zbožnosti. Na rozhodnutí žen následovat Krista by mohlo mít podíl křesťanské učení, které staví pannu zaslíbenou Bohu výše než vdovu či

²³ ČADKOVÁ, Kateřina. *Ženská zbožnost 13. věku*, s. 87.

manželku, která stojí nejnižší.²⁴ Asketický život motivovaný náboženstvím a oprostěnost od pozemského světa dostávaly přednost před všedním životem. Ženy také, mimo skutečné rozhodnutí zaslíbit se Bohu, hledaly v klášteře útočiště a sociální zaopatření, proto se do kláštera často uchýlovaly například vdovy.²⁵ Měšťanská forma zbožnosti se ale v Čechách ve 13. století téměř neobjevuje a rozvíjí se hlavně během 14. století.²⁶

2.1 Zbožné ženy ve střední Evropě

V následujících medailoncích nastíním životy a činy několika významných žen, některých z Přemyslovského rodu, které působily především v první polovině 13. století a jejichž jména nás budou doprovázet i v následujících kapitolách, a také jedné, která žila na pomezí století třináctého a čtrnáctého a jejíž projevy zbožnosti byly odlišné od předchozích dam.

2.1.1 Svatá Alžběta Durynská

V úvodu se zaměřím na Alžbětu Durynskou. Její velmi krátký život, který ale využila naplno, byl inspirací pro mnohé z žen, kterým se v této práci věnuji. Alžběta se narodila roku 1207 uherskému králi Ondřejovi II. (který byl bratrem Konstancie Uherské) a jeho manželce Gertrudě z Andechs. Byla provdána za durynského lantkraběte Ludvíka na hrad Wartburg. S učením sv. Františka se seznámila kolem roku 1222 či 1223 a její zpovědník Konrád z Marburku ji v něm podpořil. Alžběta tak patří mezi první zastánkyně františkánských idejí ve dvorském prostředí. Po smrti manžela, který zemřel v Otrantu při účasti na křížové výpravě v září 1227, se Alžběta začala věnovat chudým. Kazatel Konrád ji přesvědčil, aby odešla do Marburku. Zde založila ze svého vdovského podílu na podzim roku 1228 špitál, ve kterém pak sama působila a pomáhala potřebným. Špitálu se však natolik obětovala, že na následky vyčerpání a nemoci umírá již tři roky na to, 16. listopadu 1231 v pouhých 24

²⁴ Tím ale není manželství zatracováno. A také pouze panenství samotné neznámá přednost. V díle *Speculum virginum*, sepsaného kolem roku 1100, je psáno „skromná vdova stojí výše než pyšná panna“. Viz ENNENOVÁ, Edith. *Ženy ve středověku*, s. 121.

²⁵ ENNENOVÁ, Edith. *Ženy ve středověku*, s. 120-122.

²⁶ ČADKOVÁ, Kateřina. *Ženská zbožnost 13. věku*, s. 87.

letech. Zpovědník Konrád hned následující rok začal usilovat o její kanonizaci. Alžběta byla kanonizována již v květnu 1235 papežem Řehořem IX.²⁷

2.1.2 Svatá Hedvika Slezská

Alžběta byla neteří svaté Hedviky. Její matka totiž byla Hedvičinou starší sestrou. Hedvika se narodila zřejmě roku 1176 v Bavorku na hradě Andechs. Jejími rodiči byli Bertold VI. z Merana a Anežka z Groitzsch.²⁸ Byla vychovávána v klášteře benediktinek v Kitzingu nad Mohanem a pokud se u ní projeví sklony ke zbožnému životu, tak je klášterní výchova posílila. Také mezi Hedvičinými předky a příbuznými vynikalo nemálo zbožných osobností, takže se dá předpokládat, že ji duchovní prostředí obklopovalo i doma. Již ve dvanácti letech byla provdána za syna slezského vévody Boleslava Dlouhého, Jindřicha. Jako věno dostala 30 tisíc marek a později ho použila na zbudování kláštera cisterciáček v Třebnici, který založila společně s manželem roku 1202.²⁹

Třebnice se stala první ženským cisterciáckým klášteřem ve Slezsku. Řeholnice do tohoto kláštera přišly mezi roky 1202 a 1203 z kláštera sv. Theodora v Bamberku, odkud je vyslal biskup Ekbert, Hedvičin bratr. V roce 1205 byl nový klášter podřízen cisterciákům v Lubiazi³⁰ ve vratislavské diecézi. Hedvika po ovdovění v roce 1238 do svého kláštera vstoupila. Zemřela zde o pár let později 15. října 1243.³¹ Starala se o potřebné a byla uctívána už za svého života. Svatořečení se jí dostalo roku 1267, tedy 24 let po její smrti.³²

2.1.3 Ludmila Přemyslovna

Nyní bych se ráda věnovala třem Přemyslovnám, Ludmile, Anně a Kunhutě, které sice nejsou hlavní náplní této práce, ale přesto jsou natolik důležité, abych je zde také uvedla.

²⁷ SOUKUPOVÁ, Helena. *Svatá Anežka Česká*, s. 44-45; 429-430; VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. II, s. 104

²⁸ HOFFMANN, Hermann. *Svatá Hedvika Slezská*, 10-12.

²⁹ Tamtéž, 12-16.

³⁰ Tento klášter byl mateřským klášteřem všech polských cisterciáckých klášterů a byl podřízen klášteru v Pfortě. Původně byl benediktinský a na cisterciácký byl přeměněn v roce 1163.

³¹ HLADÍK, Dušan. *Dějiny kláštera Porta Coeli I*, s. 63.

³² CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterciáckého řádu III*, s. 18.

První jmenovaná, Ludmila, se narodila kolem roku 1170 v moravské Olomouci Alžbětě Uherské, jež byla dcerou uherského krále Gejzy II. Otcem Ludmily byl kníže Bedřich, syn českého krále Vladislava II. Kolem roku 1184 byla provdána za bavorského knížete Albrechta III. z Bogenu. Jejich manželství trvalo téměř čtrnáct let a během této doby Ludmila porodila čtyři děti. Její manžel však kolem roku 1197 umírá. V roce 1204 se Ludmila provdala podruhé. Tentokrát za vévodu Ludvíka I. Dolnobavorského z rodu Wittelsbachů. V tomto manželství porodila zřejmě pouze syna Ottu, který se stal následníkem Wittelsbašského rodu. Manželství s Ludvíkem trvalo téměř dvakrát déle než s Albrechtem a skončilo zavražděním Ludvíka v září 1231.

Ludmila se zasloužila o vznik bavorského kláštera Seelighenthal se špitálem u města Landshut. Cisterciácký klášter Panny Marie, první ženský v Bavorsku, založila kolem roku 1232 se souhlasem svého syna Oty. Byl zasvěcen památce obou jejích předchozích manželů – hraběti Albrechtovi a vévodovi Ludvíkovi. Klášter obdarovala svými věnnými statky v Bavorsku, oblastmi při českých hranicích kolem Chamu a Hohenbogenu. Cisterciáčky byly do nového kláštera povolány ze slezské Třebnice, odkud je vyslala Anna Slezská (či také Česká), Přemyslovna, o které bude řeč na následujících řádcích. Poslední léta svého života Ludmila strávila v tomto klášteře. Zemřela zde 4. či 5. srpna 1240 ve věku 70 let.³³

2.1.4 Anna Slezská

Anna byla starší sestrou Anežky Přemyslovny, které se v této práci z velké části věnuji. Narodila se zřejmě kolem roku 1204. Její otec ji zasnoubil s Jindřichem II. Vratislavským. Jindřichovou matkou byla právě sv. Hedvika, jež měla na Annu velký vliv. Sňatek byl uzavřen mezi lety 1214 až 1220, pravděpodobně kolem roku 1217 či 1218. Anna porodila celkem dvanáct dětí, pět synů a pět dcer. Dvě z dětí zemřely krátce po narození a jejich pohlaví není známo. Stejně jako na Anežku (jak se dozvíme o něco později), i na její sestru měly vliv Hedvika, na jejíž kanonizaci se Anna podílela, a Alžběta Durynská. Dokud Anna plnila úlohu manželky a matky, neměla příliš příležitostí projevit svoji zbožnost. To se změnilo po jejím ovdovění, když v bitvě u Lehnice roku 1241 padl její muž Jindřich

³³ HLADÍK, Dušan. *Dějiny kláštera Porta Coeli I.*, s. 65; VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. II, s. 334-335; ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci: Jak žili, vládli, umírali*, s. 115, 118, 212, 350;

Pobožný. Po rozdělení Slezska mezi Anniny syny v roce 1248 získal Vratislavsko syn Jindřich. Anna se od té doby často podílela na fundacích společně s ním. Důvodem, proč se mohla věnovat tak rozsáhlé fundační aktivitě a své fundace i poté podporovat, je zřejmě její velké vdovské zaopatření.

Anna byla podporovatelkou mendikantských řádů, čímž se zřejmě inspirovala u sestry Anežky. Však také do prvního minoritského kláštera ve Vratislavi, který Anna zakládala ještě se svým manželem, byli pozváni po roce 1232 minorité z Prahy. Když byl jejich konvent po vpádu Mongolů zdevastován, Anna vyložila nemalé prostředky na jeho dostavbu a opravu. Roku 1242 pak darovala les Cressebor opatovickým benediktinům na stavbu nového kláštera, na jehož založení pomýšlel už její muž.

Také uvedla do Slezska křižovníky s červenou hvězdou, kteří se zde objevili nejpозději v roce 1248. Už Jindřich Pobožný, manžel Hedviky, chtěl křižovníky do Vratislavi uvést, než ale svůj záměr stihl uskutečnit, padl v bitvě u Lehnice roku 1241. Anna křižovníkům darovala pozemky s kostelem sv. Matěje, na kterých byl vystavěn špitál, jenž roku 1253 založila společně se svými syny. Byl zasvěcen sv. Alžbětě Durynské. Královna špitál podporovala i v následujících letech a údajně se sama starala o chudé a potřebné.³⁴

Fundaci, které se Anna věnovala nejvíce, byl klášter klarisek ve Vratislavi. Myšlenkou na jeho realizaci se zabýval už Annin manžel Jindřich a Anna ji uskutečnila až po jeho smrti. V papežské bule z roku 1256 jsou uvedeni společně. Anna po sobě toužila zanechat důstojnou památku a klášter měl zároveň sloužit jako místo pro urozené dívky, které nebyly předurčeny pro manželství.

Zpočátku se proti příchodu klarisek stavěli minorité, kteří by tím přišli o pozemky v blízkosti jejich kláštera, a také by se snížila jejich finanční podpora Annou. Díky pomoci sestry Anežky papež Alexandr vydal bulu, která pověřila vratislavského a lubušského biskupa pomocí s výstavbou. Klarisky přišly do Vratislavi z mateřského kláštera v Praze v roce 1257. Jejich první abatyší se stala Vriderudis (druhou se stala Annina dcera Hedvika).

³⁴ SLÁDKOVÁ, Kateřina. *Anna Slezská a její fundace*, s. 55-68.

Kamenná budova kláštera byla vysvěcena roku 1260 – klarisky do té doby žily v dřevěné budově. Anna o tento klášter pečovala až do své smrti. Do konce svého života žila v jeho blízkosti a každodenně ho navštěvovala. Svůj majetek rozdělila mezi minority a klarisky. Zemřela 23. června 1265 a byla pochována v kapli sv. Hedviky. Klášter klarisek a minoritů sloužil ještě ve 14. století jako pohřebiště slezských Piastovců.³⁵

2.1.5 Kunhuta Přemyslovna

Poslední ženou, o které bych se ráda zmínila, než přejdu k hlavní části práce, je také Přemyslovna, Kunhuta. Přestože působila převážně až v první čtvrtině 14. století, byla by škoda ji z výčtu zbožných žen vynechat, a to z důvodu, že její zbožné dary zahrnovaly především literární umění. Kunhuta se narodila v lednu 1265 královně Kunhutě³⁶ a králi Přemyslu Otakaru II. Před tím její matka porodila ještě dva chlapce, ti ale zemřeli brzy po narození. Její otec tak stále ještě neměl dědice. Objevily se spekulace, zda Richard z Cornwallu, v tu dobu římský král, nevydal Přemyslovi výsadu, jež by umožňovala dědit v případě absence mužských potomků i v ženské linii.³⁷ Martin Wihoda ale tuto možnost odmítá.³⁸ Jak by se dalo předpokládat, Kunhuta se stala už v útlém dětství předmětem otcovy sňatkové politiky. Nabídku učinil Karel z Anjou, který chtěl tímto způsobem proniknout do zaalpské Evropy. Dokonce papež kontakt mezi rody zprostředkoval. Přemysl však v létě 1268 nabídku zdvořile odmítl s tím, že dcera už je zadaná. Kunhutu král zasnoubil s Fridrichem, synem durynského lantkraběte Albrechta z rodu Wettinů. Avšak již roku 1273 Přemysl usiloval o zrušení zasnoubení. Kunhuta poté měla být zasnoubena se synem Rudolfa Habsburského Hartmannem. Roku 1271 se však narodil její bratr Václav, takže Kunhuta už nebyla středem politických záměrů.

8. září 1277 tedy Kunhuta vstoupila do kláštera klarisek k pratetě Anežce, která se stala její duchovní oporou. V klášteře zůstala ušetřena uvěznění, které potkalo matku a bratra Václava, a během braniborské nadvlády a velkého hladomoru v Praze byla za klášterními

³⁵ SLÁDKOVÁ, Kateřina. *Anna Slezská a její fundace*, s. 68 – 75.

³⁶ Pozn.: Kunhuta Uherská (Haličská)

³⁷ Pozn.: Již dříve takto bylo vydáno *Privilegium minus*, viz kap. Markéta Babenberská.

³⁸ ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II., král na rozhraní věků*, s. 125-126.

zdmi relativně v bezpečí. O pár let později ale Kunhuta na naléhání svého bratra Václava II. vystoupila z kláštera a roku 1291 se provdala za mazovského vévodu Boleslava a odešla do Polska. Porodila dceru Eufrosinu a syna Václava. Manželství se později rozešlo (zřejmě i z politických důvodů). Kunhuta se vrátila zpět do Prahy a roku 1302 vstoupila do kláštera sv. Jiří. Ještě toho roku se stala abatyší.³⁹

V klášteře mohla Kunhuta projevit svůj zájem o kulturu a umění, především literární. Z její doby se zachovalo mnoho rukopisů, které darovala svatojiřskému klášteru. V jednom z breviářů je veršovaná skladba tzv. Kunhutina modlitba (či Kunhutina píseň), jedna z nejstarších českých literárních památek. Rukopisy jsou úhledně psané a zdobené filigránovými iniciálkami. Dílem, které ostatní převyšuje zejména svými iluminacemi, je *Pasionál*. Jeho autorem je dominikán Kolda z Koldic a písařem kanovník Beneš. Dílo bylo sepsáno na námět a žádost samotné Kunhuty. Začalo vznikat kolem roku 1312 a bylo dokončeno nejspíš roku 1321, v době Kunhutiny smrti. Na dedikačním listě je vyobrazena sama Kunhuta sedící na trůně držící v ruce berlu, okolo ní konvent sester. Dominikán Kolda jí podává knihu a za ní klečí kanovník Beneš. Nad trůnem jsou znaky Království českého, svatojiřský a sv. Václava. Kodex obsahuje několik tematicky navazujících traktátů: parabolu O statečném rytíři, Pláč Panny Marie, spis O příbytcích nebeských, kázání papeže Lva O umučení Kristově a Pláč Máří Magdaleny. Dílo zůstalo zachováno v klášteře v jediném rukopise a veřejnosti bylo skryto až do 18. století.

Abatyše Kunhuta byla vzdělaná, ovládala i latinu a zajímala se o obsah knih, které nechávala pořizovat. Blízká jí byla mystika (jejímž cílem bylo následování Krista, protože jen skrze něj lze dosáhnout spojení s Bohem⁴⁰), která je obsažena i v samotném *Pasionálu*.⁴¹ V její knihovně se nacházelo mnoho spisů zabývajících se životem Ježíše, líčících jeho dětství, a zvláště pak umučení, které měl čtenář prožívat znovu s Kristem. Objevil se i nový kult bolesti, kterou prožívala Panna Maria při ukřižování svého syna. Ten se zrcadlí jak

³⁹ URBÁNKOVÁ, Emma. *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*, s. 11-12.

⁴⁰ VILIKOVSKÝ, Jan. *Abatyše Kunhuta*, s. 30.

⁴¹ URBÁNKOVÁ, Emma. *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*, s. 12-16.

v modlitbách, tak ve skladbách neliturgických.⁴² Dá se předpokládat, že Kunhuta měla velký vliv na svoji neteř Elišku Přemyslovnu podobně jako kdysi na ni samotnou Anežka. Po zbytek života zůstala v ústraní kláštera. Zemřela 27. listopadu 1321.⁴³

⁴² VILIKOVSKÝ, Jan. *Abatyše Kunhuta*, s. 26-29.

⁴³ URBÁNKOVÁ, Emma. *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*, s. 16; 230.

3 Svěťice Anežka Přemyslovna

Anežka se narodila zřejmě roku 1211 jako dcera českého krále Přemysla Otakara I. a jeho ženy Konstancie Uherské. V dětství byla společně se starší sestrou Annou, jak už bylo řečeno, vychovávána ve slezském klášteře v Třebnici pod dohledem kněžny Hedviky, protože byla dle legendy zasnoubena s jejím synem – mohlo by se jednat o Boleslava – a staršímu Jindřichovi byla zasnoubena Anna. Anežčinou vychovatelkou byla Gertruda, dcera Hedviky, která se později stala abatýší. V třebnickém klášteře strávila Anežka pouhé tři roky. Její snoubenec totiž zemřel, a tak byla převezena zpět do Čech a následně vychovávána premonstrátkami v Doksanech. Doksanský klášter byl založen v roce 1143 kněžnou Gertrudou, první ženou krále Vladislava II. (jeho druhá manželka Judita Durynská byla Anežčinou babičkou), a ve své době patřil mezi nejvýznamnější v Čechách. Anežka zde strávila přibližně rok a půl.⁴⁴

Asi v 8 letech se vrátila zpět do Prahy, kde pokračovala její role ve sňatkové politice. Tentokrát byla zasnoubena s Jindřichem, synem císaře Fridricha II., který byl roku 1220 zvolen římským králem, proto byla poslána na výchovu na dvůr vévody Leopolda VI. do Vídně, kde strávila šest let. Kvůli intrikám, do kterých byl zapojen i vévoda Leopold, ze sňatku sešlo a Anežka se vrátila do Čech. Jindřich se totiž nakonec zasnoubil s Markétou, dcerou Leopolda, se kterou se roku 1225 oženil a která zaujme za necelé čtvrtstoletí v českých dějinách také své místo.⁴⁵ Avšak k Markétě se dostaneme o něco později. V následujících letech žádal o Anežčinu ruku i anglický král Jindřich III. Plantagenet⁴⁶ a

⁴⁴ SOUKUPOVÁ, Helena. *Anežský klášter v Praze*, s. 29-31; POLC, Jaroslav V. *Svěťice Anežka Přemyslovna*, s. 14-19.

⁴⁵ SOUKUPOVÁ, Helena. *Anežský klášter v Praze*, s. 31-32.

⁴⁶ Tamtéž, s. 34; VOTOČKOVÁ-JOACHIMOVÁ, Jiřina. *Anežka Přemyslovna*, s. 26-27; Doklady o jednání v listinách z 3. července 1226, kdy se vrátilo poselstvo anglického krále, pověřené jednáním o sňatek, zpět do Anglie spolu s důvěrníkem Přemysla, (CDB II., č. 282, s. 277) a 9. července 1226, kdy má být poslovi českého krále vyplaceno 1000 solidů na zpáteční cestu z Anglie do Čech (CDB II., č. 283, s. 278). K závazným úmluvám ale nedošlo, přestože jednání pokračovalo ještě v následujících dvou letech.

dokonce i sám císař Fridrich II.⁴⁷, který snad tímto chtěl odčinit odmítnutí Anežky jeho synem, a především si chtěl udržet českého krále na své straně. Anežka už ale byla v této době rozhodnutá vstoupit do kláštera a provdat už se nechtěla. Jejím rozhodnutí byl koneckonců nakloněn i papež Řehoř IX.⁴⁸

3.1 Duchovní cesta

Anežka byla od malička vychovávána v kláštorech. Tam si navykla na způsob klášterního života, který měl svůj pravidelný denní rytmus. Dle milánské legendy se i na vídeňském dvoře údajně chovala spíše jako řeholnice než jako budoucí manželka syna císaře.⁴⁹ Po návratu z Vídně strávila Anežka několik let na pražském dvoře. Zde se konečně zformovalo její rozhodnutí, kterému napomohlo několik faktorů. Legenda praví (tak, jak obvykle legendy o světicích vyprávějí), že Anežka od útlého věku projevovala překvapivé duchovní zapálení. Na její pozdější rozhodnutí vstoupit do kláštera ale určitě měla vliv klášterní výchova a také zmiňovaná svatá Hedvika. V Praze na Anežku zřejmě zapůsobila její sestřenice Alžběta Durynská, manželka durynského lantkrabího Ludvíka, o které jsem také psala v přechozí kapitole. Anežka se o jejím životě mohla dozvědět snad od Alžbětina zpovědníka mistra Konráda či od jejího manžela.⁵⁰

Alžběta tíhla k ideálům minoritského učení a je možné, že se tím nechala inspirovat i Anežka. První minorité přišli do Prahy snad v letech 1224-1225, ale zřejmě zde nezůstali. Natrvalo se zde usadili až od roku 1228 minorité vyslaní z Německa.⁵¹ Počátky menších bratří, jak se také minorité nazývají, jsou spojeny se sv. Františkem z Assisi (1182-1226). V této době dochází ke změně myšlení a rozvíjí se nová forma zbožnosti, jejíž podstatou byla niterná, osobní a téměř mystická víra často spojená s asketickým životem. Vznikající

⁴⁷ SOUKUPOVÁ, Helena. *Anežský klášter v Praze*, s. 34-35; Poprvé někdy v roce 1228 a podle legendy svou nabídku obnovuje v době, kdy už na českém trůně sedí Václav I. Viz VOTOČKOVÁ-JOACHIMOVÁ, Jiřina. *Anežka Přemyslovna*, s. 28-32.

⁴⁸ SOUKUPOVÁ, Helena. *Anežský klášter v Praze*, s. 35.

⁴⁹ VYSKOČIL, Jan Kapistrán. *Legenda blahoslavené Anežky*.

⁵⁰ POLC, Jaroslav V. *Svěťice Anežka Přemyslovna*, s. 36-38.

⁵¹ Tamtéž, s. 39.

kacířská hnutí volají po nápravě církve a návratu k původním křesťanským hodnotám. Církev byla nakonec donucena některá umírněnější hnutí přijmout do svých řad a tím vznikají na počátku 13. století tzv. žebravé čili mendikantské řády, k nimž se řadí právě i minorité.⁵² Původním Františkovým ideálem byl život v chudobě, prvotní bratrstvo odmítalo almužny v penězích, živilo se prací a žebráním. Na jednu stranu byla pro minority podstatná kazatelská činnost, na stranu druhou projevovaly sklony k poustevnickému životu.⁵³ Není jisté, kde došlo k prvnímu seznámení Anežky s františkány. Podle Kybala by to mohlo být již ve Vídni, protože vévoda Leopold VI. navštívil sv. Františka v Assisi a vyžádal si od něj učedníky.⁵⁴ Dle kronikáře Glasbergera poslala Anežka pro menší bratry do Mohuče. Je tedy možné, že pozvala do Prahy františkány z Německa, přestože v Praze již menší bratři působili.⁵⁵

Vedle menších bratří jsou roku 1216 bulou *Religiosam vitam* papeže Honoria III. ustaveni sv. Dominikem „bratři kazatelé“, dominikáni. Jejich zakladatel, Domingo Guzmán, byl kanonizován již v roce 1234. Stejně jako minorité jsou i oni městským řádem, který přicházel do styku s obyvateli a mohl na ně působit a ovlivňovat jejich mínění např. kázáním. Od minoritů se dominikáni lišili tím, že kladli důraz na vzdělání (dnes má řád vlastní univerzity, například v Římě). Později jim byla svěřena i inkviziční činnost, jejímž prostřednictvím vedli boj proti kacířství. Řád dominikánů se zrodil v ženském klášteře v Prouille. Mužský řeholní dům bratří kazatelů vznikl roku 1215 v Toulouse. Řád se řídil řeholí sv. Augustina s premonstrátskými prvky. V roce 1220 přijala první generální kapitula zásadu chudoby (avšak ne tak přísnou jako u menších bratří). Papež Řehoř IX. řád v roce 1233 pověřil výkonem inkvizice. Bratři kazatelé se dominikáni také nazývají proto, jak už název napovídá, že jejich posláním je kazatelská a misijní činnost (a vedle ní také vědecká práce).⁵⁶

⁵² LAWRENCE, C. H. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 235

⁵³ FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 99.

⁵⁴ POSPÍŠILOVÁ, Ludmila. *Anežka a její boj o řeholi*, s. 54; KYBAL, Vlastimil. *Svatá Anežka Česká*, s. 86.

⁵⁵ POSPÍŠILOVÁ, Ludmila. *Anežka a její boj o řeholi*, s. 54.

⁵⁶ ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců*, s. 58-59; FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 69-70.

Duchovní sestrou i učitelkou Anežky byla sv. Klára. Vedla ženské společenství při klášteře sv. Damiána, které se řídilo dle Františkova principu chudoby a askeze⁵⁷. Obě ženy spojovala touha po následování Krista a zvolily k tomu život v chudobě. V jejich životě nastalo mnoho podobných milníků, které snad napomohly jejich vzájemnému duchovnímu sblížení. Obě byly urozeného původu, spojoval je zájem o chudé a potřebné a obě také odmítaly nabídky k sňatku, protože chtěly zasvětit svůj život Kristu. Pro Anežku je přelomovým okamžikem života setkání s menšími bratry, Klára se s Františkem znala osobně. Zachovaly se čtyři dopisy, které v rozmezí devatenácti let Klára Anežce poslala. Zpočátku v dopisech převažuje formálnost, vážnost a úcta, postupem času se tón mění a přechází k větší důvěrnosti, Anežka je označována „milovanou sestrou“ a do textu pronikají city a spontánnost.⁵⁸ Svůj první dopis píše Klára možná proto, aby i v zaalpské Evropě pokračoval původní františkánský ideál. Anežce se znamenitě podařilo přijmout duchovní hloubku Františkova a Klářina učení i princip františkánské chudoby. Dosáhla toho, že duch jejího kláštera byl velmi podobný původnímu u sv. Damiána.⁵⁹

Klára žádá papeže Inocence III. o privilegium chudoby, které jí potvrzuje mezi lety 1215-1216. V květnu 1217 se s Františkem setkává kardinál Hugolín de Conti, papežský legát v Toskánsku a Lombardii. Tak začne jejich přátelství a kardinál se stává protektorem Františkova řádu. O dva roky později Hugolín sepisuje pro řeholnice pravidla *Formula vitae*. Jsou podobné benediktinské řeholi, sestry mají žít v přísné klauzuře, dodržovat striktní pravidla postů a mlčení. Klášter má také mít nějaký majetek, který by ho zajistil. Kardinál se tímto krokem snažil sjednotit ženské kláštery jak pravidly, tak tím, že měly všechny spadat pod ochranu papeže. Hugolín chtěl, aby jeho řeholi přijal i Klářin klášter u sv. Damiána. Po Františkově smrti v říjnu 1226 Klára řeholi přijímá a kardinál Hugolín se hned březnu 1227 stává papežem Řehořem IX.⁶⁰

⁵⁷ Roku 1212 ji František přijal do svého řádu, po třech letech přijala úřad abatyše první komunity sester. FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 84.

⁵⁸ CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Prvky ženské spirituality v listech svaté Kláry Anežce České*, s. 125-127.

⁵⁹ POSPÍŠILOVÁ, Ludmila. *Anežka a její boj o řeholi*, s. 59.

⁶⁰ Tamtéž, s. 51-53.

3.2 Špitální bratrstvo

Anežka se pro založení mužského a ženského kláštera františkánů rozhodla v roce 1231. Zároveň s nimi založila i špitál. Ve špitálu se pečovalo nejen o nemocné, ale i chudé a potřebné. Anežka jej založila z vlastních prostředků, královna Konstancie špitálu darovala statky od německých rytířů u sv. Petra Na Poříčí (což bude v této práci ještě zmíněno) a markrabě moravský Přemysl mu daroval obec Rakšice. Potřeby klarisek z přilehlého kláštera měly být hrazeny z příjmů špitálu, jak je psáno v papežské listině z 18. května 1235.⁶¹

Špitál při klášteře na Starém Městě je poprvé doložen roku 1233 a sídlil u kostela sv. Haštala (*situm apud S. Castulum*).⁶² Jeho založení je přičítáno Anežce, avšak první zmínky jsou spojené s její matkou, Konstancií Uherskou, které se v této práci také budu věnovat. Spolu s klásterem přijal špitál o rok později pod svou ochranu Václav I. a klášteru i špitálu byly uděleny stejné výhody, jaké měla vyšehradská kapitula. Toho roku také Anežka vstoupila do svého kláštera. Záhy přijal špitál i klášter pod svou ochranu papež Řehoř IX., a zároveň byla Anežka ustanovena abatyší kláštera.⁶³ Majetky špitálu opětovně potvrzuje roku 1235 i královna Konstancie. V tomto roce také královna daruje své dceři Anežce pro špitál pozemky při sv. Petru na Poříčí (viz. Konstancie Uherská), kam se špitál přesouvá a přejímá místo po řádu německých rytířů. O špitál se zpočátku staralo laické bratrstvo, které papež na Anežčinu žádost povýšil⁶⁴ v dubnu 1237 na samostatný řád s řeholí sv. Augustina a vzal jej pod ochranu Svatého stolce bulou *Omnipotens Deus*. Řád však nadále zůstává závislý na Anežském klášteře. 27. dubna 1238 papež udělil bratřím špitálu sv. Františka majetkovou samostatnost a udělil jim privilegium, podle kterého již podléhali pouze římskému papeži.⁶⁵ Na počátku 50. let byl řád povýšen a dostal znak hvězdy s červeným křížem, a také se

⁶¹ CDM III/1, č. 110, s. 135-136; POSPÍŠILOVÁ, Ludmila. *Anežka a její boj o řeholi*, s. 59-60.

⁶² RBM I, č. 829, s. 390.

⁶³ CDB III/1, č. 62, s. 65; č. 79, s. 85; č. 80, s. 87.

⁶⁴ CDB III/1, č. 160, s. 195-198.

⁶⁵ CDB III/1, č. 185, s. 231-232.

v těchto letech usadil u Juditina mostu – *ad pedem pontis* (u paty mostu), kde začala roku 1252 výstavba nového špitálu a kostela sv. Františka.⁶⁶

Špitální bratrstvo zpočátku sestávající z laických bratří se řídilo regulí sv. Augustina a přebralo zvyklosti rytířských řádů, které již v Praze sídlily. Představený byl nazýván magister, poté magnus magister nebo jako komandér, představený komend. Nejprve vedli bratřím duchovní správu minorité, později dominikáni.⁶⁷ K volbě řehole sv. Augustina Anežka přistoupila zřejmě proto, že tato řehole byla mírnější než Františkova, co se týče vlastnění majetku, a Anežka měla v úmyslu převést majetková práva na špitál.⁶⁸

3.3 Vstup do kláštera

Poté, co se Anežka rozhodla založit klášter, který by navazoval na františkánské ideály, požádala o vyslání sester rovnou Řehoře IX., a ten vyslal pět sester z Tridentu. Řeholnice, které tam žily, pravděpodobně mluvily italsky a německy, tím by byla usnadněna komunikace s Anežkou, která se německy zřejmě naučila na vídeňském dvoře.⁶⁹ Anežka vstupuje roku 1234 do kláštera k tridentským řeholnicím s dalšími sedmi urozenými českými dívkami. Pár měsíců na to se na přání Řehoře IX. stává abatýší, ale stejně jako Klára se však v roce 1238 vzdává této hodnosti (v té době vysoké a prestižní postavení) a stává se starší sestrou – *soror maior*. Přesto však přejímá odpovědnost za společenství sester, které ale chce vést v pokoře.⁷⁰ V listu z 9. května 1238⁷¹ papež Řehoř IX. chválí Anežku jako služebnici Kristovu pro její mnohé ctnosti. List má být hlavně povzbuzující dopis, protože o dva dny později papež Anežčinu žádost o reformní řeholi zamítá.⁷²

⁶⁶ SOUKUPOVÁ, Helena. *Svatá Anežka Česká*, s. 138-140; 151; PUČALÍK, Marek. *Sv. Anežka Přemyslovna*, s. 44-45.

⁶⁷ PUČALÍK, Marek. *Sv. Anežka Přemyslovna*, s. 44.

⁶⁸ POSPÍŠILOVÁ, Ludmila. *Anežka a její boj o řeholi*, s. 61.

⁶⁹ Tamtéž, s. 55-56.

⁷⁰ PUČALÍK, Marek. *Sv. Anežka Přemyslovna*, s. 44-45.

⁷¹ CDB III/1, č. 189, s. 235-237.

⁷² POSPÍŠILOVÁ, Ludmila. *Anežka a její boj o řeholi*, s. 57; POLC, Jaroslav V. *Světice Anežka Přemyslovna*, s. 54-64.

A v čem se lišil klášter klarisek od ostatních klášterů? Obvykle se řeholnice v klášteře dělily na chórové sestry a laičky. Chórové sestry byly šlechtického původu, modliteb se účastnily v chóru, věnovaly se vyšívání rouch a podobným činnostem. Nepřicházelo v úvahu, aby chórová sestra například zametala podlahu. Oproti tomu sestry laičky byly prostého původu a věnovaly se horším pracím, pro šlechtičny nevhodným. A právě toto rozdělení mezi klariskami nebylo, sestry si byly vzájemně rovný.⁷³

3.4 Snaha o reformu řehole klarisek

Anežka byla s Hugolínskou řeholí nespokojena. Tato řehole byla pouze upravenou řeholí benediktinskou a nerespektovala františkánskou chudobu. Také obsahovala přísné postní předpisy, které byly zvláště pro italské sestry, uvyklé na teplejší klima, příliš náročné. Anežka tedy žádá papeže o schválení nové řehole (její text se však nedochoval, obsahově ale byla zřejmě stejná jako řehole sv. Kláry, která byla schválena až dva dny před její smrtí roku 1253), což ale Řehoř IX. neschválil. Privilegii z dubna 1237 ale povolil zmírnění postu a možnost nosit obuv a kožešiny. Reforma řehole klarisek byla zamítnuta, tak Anežka požádala papeže o privilegium chudoby, které jejímu klášteru udělil 15. dubna 1238⁷⁴. Toto privilegium umožňovalo klariskám žít pouze z almužen, bez majetku, od kterého se toužily oprostit.⁷⁵

Anežka i Klára chtěly vlastní řeholi pouze pro svůj konvent, pokud by ji však jeden klášter získal, mohly ji žádat i další z klášterů. Ze zachovaných listů, které Klára Anežce poslala, vyplývá, že se Anežka s Klárou o svých činech radila. Úsilí získat pro svůj klášter řeholi opět projevila, když o její schválení žádala papeže, tentokrát Inocence IV., v roce 1243. Papež její žádosti nevyhověl. Nejen Klára Anežce radila. Tento vztah zřejmě fungoval i obráceně a Anežčin vliv se projevil v Klárině řeholi schválené roku 1253, v níž se například objevuje pasáž, která říká, že je sestrám dle potřeby dovoleno teplejší oblečení (pražským klariskám byl teplejší oděv dovolen kvůli chladnějšímu klimatu, tím mohla Anežka Kláru inspirovat). V jiné části řehole je psáno, že pokud řeholnici její rodina něco pošle, tak to

⁷³ POSPÍŠILOVÁ, Ludmila. *Anežka a její boj o řeholi*, s. 66.

⁷⁴ CDB III/1, č. 182, s. 227-228.

⁷⁵ POSPÍŠILOVÁ, Ludmila. *Anežka a její boj o řeholi*, s. 61; 64-65.

sestra v případě potřeby může použít, jinak to má v lásce darovat sestře, která věc potřebuje. Pokud jí rodina pošle peníze, abatyše jí má obstarat to, co potřebuje. To je v Kláštině řeholi překvapující, protože předtím velmi bojovala o privilegium chudoby a rovněž Františkova řehole přijímání peněz zakazuje.⁷⁶

3.5 Závěr života a první pokusy o svatořečení

Za časů vlády krále Václava I. a po něm Přemysla Otakara II. byly řeholnice v Anežském klášteře dostatečně materiálně zajištěny. Privilegium chudoby však projevilo svá negativa po smrti Přemysla Otakara II., kdy převzal správu země (a také poručnictví nad malým princem Václavem) Ota Braniborský. Pod jeho správou země došla v roce 1282 k hladomoru a nebyl kdo by sestrám v klášteře daroval almužny⁷⁷ (i tak se ale dá předpokládat, že sestry v klášteře byly lépe zajištěné než obyčejný lid). Tento rok Anežka umírá. Zemřela 2. března, v pondělí na třetí neděli postní. Pohřbena byla 15. března. Už během svého života začala být považována za světici a legenda vypráví o zázracích, které měly být pozorovány i v době jejího pohřbu. Kanonizační žádost byla připravena ihned po jejím pohřbení a stál za ní pravděpodobně Mikuláš Moravus, provinciální ministr minoritů, který také sepsal první Anežčin životopis. O dalším vývoji kanonizační žádosti nemáme zprávy. O kanonizaci Anežky usilovala v posledních letech svého života až královna Eliška Přemyslovna, která tak podle legendy přislíbila po těžkém porodu v roce 1318, pokud se uzdraví.⁷⁸ Podání žádosti ale kvůli konfliktu papeže Jana XXII. s minority oddalovala. K jednání přistoupila až v roce 1328, kdy se zhoršoval její zdravotní stav a odeslala žádost o Anežčinu kanonizaci do Avignonu spolu s doporučujícími listy královských měst a duchovenstva. Papež ale na žádost nereagoval, v tu dobu spor s minority vyvrcholil. Po Elišce zřejmě uvažoval o kanonizaci její syn Karel IV., o čemž napsal v kronice Jan Marignola, který pobýval na Karlově dvoře. Karel ale nakonec jednat nezačal.⁷⁹

⁷⁶ POSPÍŠILOVÁ, Ludmila. *Anežka a její boj o řeholi*, s. 62-64.

⁷⁷ Tamtéž, s. 65.

⁷⁸ VYSKOČIL, Jan Kapistrán. *Legenda blahoslavené Anežky*, s. 126; KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*, s. 272.

⁷⁹ KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*, s. 273-282.

Legendy o Anežčině životě, které vznikly nedlouho po její smrti, ji vykreslovaly v tom nejsvatějším světle a jejich účel byl zřejmě i ten, aby urychlily její svatořečení. Například v milánské legendě z počátku 14. století je Anežčina svatost předurčena už v lůně její matky Konstancie. Ve snu se jí zdálo, že „*vstoupila do komnaty, v níž se uchovávaly její královské šaty drahocenné a hojné. Pohlédnuvši na ně, viděla mezi nimi viseti tuniku a plášť barvy šedivé a provaz, jímž se opasují sestry řádu svaté Kláry. Když pak se velice divila, kdo tak hrubé a sprosté roucho položil mezi drahocenné šatstvo její, uslyšela hlas řkoucí: „Nediv se, neboť to dítě, které nosíš, bude nositi takový oděv a bude světlem celého národa českého!*““⁸⁰ Mimo jiné legenda vyzdvihuje Anežčinu poslušnost a pokoru, přísný půst a sebedrůzství. Zvláště jsou zde popisována zjevení, která za svého života Anežka měla, a především zázraky, které se staly po její smrti. Až o několik staletí později, roku 1874, se Anežka dočkala blahoslavení. Svatořečení se jí nakonec dostalo 12. listopadu 1989 papežem Janem Pavlem II.

⁸⁰ VYSKOČIL, Jan Kapistrán. *Legenda blahoslavené Anežky*, s. 11.

4 Zbožné dary manželek Přemyslovců

Poslední část práce je zaměřena na životy pěti manželek posledních Přemyslovců a jejich zbožná nadání. Spletité životní cesty těchto dam jim mnohdy neumožňovaly realizovat rozsáhlé nadace, jindy byl jejich osud příznivý a těmto urozeným ženám se podařilo zanechat po sobě úchvatné dílo.

4.1 Konstancie Uherská

První manželkou, kterou se budu zabývat, je Konstancie Uherská. Byla dcerou uherského krále Bély III. a jeho manželky Agnes de Chatillon a sestrou Markéty, která se stala byzantskou císařovnou poté, co se provdala za byzantského císaře Isáka II. Angela. Jejími bratry byli uherští králové Emerich a Ondřej II. Datum jejího narození není přesně známo, ale stalo se tak kolem roku 1180.⁸¹ O Konstanciině dětství toho příliš nevíme, dá se ale předpokládat, že vyrůstala na uherském dvoře. V dětském věku, někdy v roce 1189, byla v Ostřihomi zasnoubena se synem císaře Fridricha I. Barbarossy, Fridrichem. Její snoubenec i císař ale zemřeli při křížové výpravě do Svaté země. Fridrich Barbarossa zemřel utonutím v červnu 1190 a Konstanciin nastávající zemřel u Akkonu v lednu 1191. Tak bylo předchozí zasnoubení zrušeno a otec pro Konstancii hledal nového vhodného ženicha, to však překazila jeho smrt roku 1196.⁸²

Okolnosti sňatku Konstancie s králem Přemyslem Otakarem I. roku 1199 jsou nejasné. Přemysl byl již léta ženatý s Adlétou Míšeňskou a měl i následníka, Vratislava. Pravděpodobně chtěl pojistit královský titul pro své následovníky tím, že si našel nevěstu z královského rodu. Manželství bylo uzavřeno někdy kolem roku 1180 a kromě Vratislava z něj vzešly dcery Markéta, Božislava a Hedvika. Přesto ale požádal o zrušení manželství z důvodu příbuzenství ve čtvrtém stupni. Co k anulaci Přemysla vedlo, zůstává nejisté. Snad vidina politického vzestupu a touha předat království následníkovi narozenému v královském loži, mohla to být ale i obyčejná touha po mladé manželce. Adléta byla nucena odejít do Míšně a brzy se odvolala k papeži Inocenci III. Soudní tahanice nakonec skončily

⁸¹ ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. *Radostný úděl vdovský*, s. 29; FUTÁK, Peter. *Královna Konstancie Uherská a Hodonín*, s. 41-42.

⁸² FUTÁK, Peter. *Královna Konstancie Uherská a Hodonín*, s. 42-43.

až její smrti v roce 1211. O událostech souvisejících se sňatkem Přemysla a Konstancie nemáme příliš mnoho informací. Jeho počátky však byly složité, neboť Přemysl se choval pragmaticky. Těžké chvíle Konstancie v manželství zažila v roce 1204, kdy se Přemysl na čas se tak vrátil k Adlétě. Kolem roku 1201 se jí sice narodil syn Vratislav (potom porodila ještě tři dcery), ten ale brzy zemřel a Přemysl byl tak zatím bez následníka, a proto se mu návrat k Adlétě hodil. Konstancie však roku 1205 porodila syna Václava, což jí zřejmě zajistilo Přemyslův návrat.⁸³

Konstancie se stala matkou devíti dětí. Vratislav a Anežka zemřeli v dětském věku, Judita byla provdána za Bernarda Korutanského (zemřela roku 1256) a Anna za Jindřicha Pobožného (o Anně již byla řeč v kapitole o zbožných ženách). Nejstarší syn Václav se stal českým králem. Otcovým nástupcem byl zvolen v červnu 1216 a ke korunovaci došlo v únoru 1228. Vladislav Jindřich se stal roku 1224 moravským markrabím, zemřel však již roku 1227. Po jeho smrti funkci převzal bratr Přemysl, který se později oženil s Markétou Meranskou a také spoluzaložil klášter Porta Coeli, o kterém bude za chvíli řeč. Nejmladším potomkem Konstancie a Přemysla byla již řečená Anežka. Dcerou tohoto královského páru byla údajně i Vilemína či Blažena, která roku 1271 přišla se synem do Milána a o jejímž předchozím životě nic nevíme. V Miláně byla zvána Guglielma Boema, byla velmi zbožná a brzy kolem ní vznikla skupina následovníků. Vilemína prý měla stigmata a dokázala zázračně uzdravovat. Zemřela roku 1282 a její tělo bylo převezeno do cisterciáckého opatství Santa Maria di Chiaravalle. Po její smrti ji její následovníci začali uctívat jako světici, očekávali její vzkříšení a nanebevstoupení. Její uctíváče ale začala v roce 1300 pronásledovat inkvizice a tři hlavní byli popraveni. Tělo Vilemíny bylo exhumováno a spáleno.⁸⁴

Manželství s Přemyslem trvalo přes 30 let. Král zemřel v prosinci roku 1230 a za dobu jeho vládu se mu podařilo vnitřně upevnit český stát. Po jeho smrti se ujal vlády syn Václav, který

⁸³ HLADÍK, Dušan. *Dějiny kláštera Porta Coeli I*, s. 19-21; VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny*, sv. II, s. 100-101.

⁸⁴ HLADÍK, Dušan. *Dějiny kláštera Porta Coeli I*, s. 21-23; POLC, Jaroslav V. *Světice Anežka Přemyslovna*, s. 13; VOTOČKOVÁ-JOACHIMOVÁ, Jiřina. *Anežka Přemyslovna*, s. 105; ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci*, s. 218.

byl již o dva roky dříve korunován. Královská vdova dostala vdovský úděl na Moravě, zahrnující břeclavskou, přibyslavskou, kunovskou, hodonínskou, bzeneckou a budějovickou provincii, který si nechala stvrdit papežem.⁸⁵

4.1.1 Cisterciácké ženské kláštery v českých zemích

Jak už bylo naznačeno – a jak se také projeví a následujících kapitolách – v části věnované Anežce Přemyslovně, mezi oblíbené řády ve 13. století patřily vedle nově se rozmáhajících mendikantských řádů i tradiční cisterciáci. Prvním ženským cisterciáckým klášteřem v našich zemích se staly Oslavany u Brna a jak bylo u klášterů tohoto řádu časté, dostal jméno *Vallis Sanctae Mariae* (Údolí Panny Marie). Založila jej roku 1225 Heilwida ze Znojma, ta Oslavany koupila⁸⁶ od benediktinského kláštera v Třebíči na popud biskupa Roberta, který nově vzniklý klášterní kostel roku 1228 vysvětil⁸⁷ a o němž se zmíním i v souvislosti s Kunhutou Štaufskou. Na vzniku kláštera měl podíl také papežský legát Konrád z Porto⁸⁸ v té době působící na Moravě. Téhož roku vznik kláštera potvrdil král Přemysl Otakar I. a dovolil mu užívat stejné výsady jako měl klášter Velehrad.⁸⁹ Roku 1230 obdržel klášter ochranná privilegia od papeže Řehoře IX.⁹⁰ Co se týče samotné paní Heilwidy, zdá se, že by to mohla manželka moravského markraběte Vladislava Jindřicha. Jejich manželství zřejmě zůstalo bezdětné a po ovdovění se Heilwida po roce 1222 usadila ve Znojmě.⁹¹ Druhým v pořadí se stal, také na Moravě, klášter královny Konstancie v Předklášteří u Tišnova, který dostal jméno *Porta Coeli*, Brána nebes. Tomuto klášteru se

⁸⁵ ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*, s. 50; „*Specialiter autem Breyzlaiensem, Pribizlauensem, Conowiz, Godenin, Bisenz et Budewigiz provincias...*“ – CDB III/1, č. 6, s. 4-5.

⁸⁶ CDB II, č. 271, s. 264-166.

⁸⁷ „...*Noverint itaque tam presentes quam futuri, nos quoddam monasterium Cisterciensis ordinis, a quandam nobili matrona nostra domina Heilwidi ex consensu nostro et approbatione venerabilis patris nostri Roberti, Olomucensis episcopi, in regno nostro et episcopatu eis constructum et in Brunnensi provincia constitutum, quod Ozlawan vulgo vocatur, cui nomen transmutatum est in Vallem sancte Marie...*“ CDB II, č. 320, s. 315-319.

⁸⁸ Bývalý opat v Cîteaux – první cisterciácký klášter, mateřský klášter všech následujících.

⁸⁹ CDB II, č. 272, s. 266-267.

⁹⁰ CDB II, č. 338, s. 345-346; č. 339, s. 346-349.

⁹¹ WIHODA, Martin. *Moravská markraběnka Heilwida*, s. 96-104.

níže věnuji podrobněji. Dalším klášteřem by byl Marienthal, který založila královna Kunhuta Štaufská, a také se jím budu samostatně zabývat. V pořadí čtvrtý klášter vznikl v 60. letech v Pohledu na Sázavě a dostal jméno *Vallis Virginum*, Panenské údolí. Byl založen šlechtici z rodu Vítkovců. Ze stejné doby také pochází klášter v Sezemicích, který patří mezi méně významné a jehož zakladatel není přesně znám. Posledním ženským cisterciáckým klášteřem, založeným už ve 14. století, je *Aula Sanctae Mariae*, Dvůr Panny Marie na Starém Brně. Založila jej Eliška Rejčka roku 1323. Přestože svým založením již časově nespadá do časového rozmezí, ve kterém se ve své práci pohybuji, ráda bych ukázala, že v jeho zakládací listině z 1. června 1323⁹² lze vyčíst zbožný důvod této fundace: „Na uklidnění svědomí a na odpuštění hříchů.“⁹³

4.1.2 Brána nebes

Král Přemysl Otakar I. začal s přibývajícím věkem uvažovat o zbudování kláštera, což mělo pomoci jeho duši očistit se od hříchů. Svůj záměr ale nestihl realizovat, a tak tento úkol spočinul na Konstancii. Zřejmě se s manželovými plány ztotožňovala i za jeho života, a proto brzy po jeho smrti začala jednat. Dá se také předpokládat, že Konstancie pouze neplnila manželovo přání, ale tuto příležitost brala jako možnost seberealizace a zanechání svého odkazu. Pro nový klášter bylo vybráno místo u Tišnova, nedaleko od Brna a královniných statků.⁹⁴ Původně měl klášter vyrůst v Praze při kostele sv. Petra a Konstancii na něj daroval statky král Václav, jak je psáno v listinách z března 1233.⁹⁵ V první listině daruje král Václav Konstancii újezd Vidžín a městečko Úterý s dalšími statky k založení ženského kláštera při kostele sv. Petra v Praze.⁹⁶ Listina je ale jen dodatečným stvrzením dřívější koupě těchto statků tepelskými premonstráty, kteří se takto chtěli pojistit. Pro tuto úvahu hraje i fakt, že

⁹² CDM VI, č. 232, s. 173.

⁹³ HLADÍK, Dušan. *Dějiny kláštera Porta Coeli I*, s. 54-57.

⁹⁴ Tamtéž, s. 67.

⁹⁵ CDB III/1, č. 30, s. 28-29; č. 31, s. 29-31; č. 32, s. 31-32; č. 33, s. 32-33.

⁹⁶ „...noverint ergo posteri et presentes, quod quia serenissima mater nostra Constancia, regina Boemie, pro remedio anime sue, pariter et nostre concepit fundare monasterium dominarum Prage in ecclesia, que dicitur sancti Petri, in vico Tevtonicorum...“ CDB III/1, č. 30, s. 28n.

v době vydání této listiny už byl založen tišnovský klášter.⁹⁷ Zároveň je v listině řečeno, že záměr založit klášter v Praze byl upuštěn a byl pro ně vybrán moravský Tišnov.⁹⁸ Královna se totiž rozhodla zřídit klášter pro cisterciáčky a mezi jeden z důvodů by mohlo patřit nařízení generální kapituly cisterciáckého řádu, podle kterého nesmí cisterciácké kláštery vznikat v hustě osídlených oblastech. Dalším z důvodů mohly být možné protesty německé komunity, v jejichž osadě kostel sv. Petra stál, a kterým tak mohla být narušována jejich práva. Cisterciácké řeholnice by tak v klášteře při sv. Petru nemohly v klidu přebývat.⁹⁹ Odkud cisterciáčky do kláštera přišly, s jistotou nevíme. Dá se předpokládat, že to bylo buď přímo ze slezské Třebnice, nebo z kláštera v Oslavanech, jehož řeholnice však pravděpodobně také pocházely z Třebnice.¹⁰⁰

Tišnovský klášter musel být založen před březnem 1233. Podle Joachimové se události uvedené v listinách z 6. března udály před tímto datem a tišnovský klášter byl pravděpodobně založen v létě roku 1232, kdy na Moravě pobýval král Václav.¹⁰¹ V říjnu roku 1234 konfirmoval ve Znojmě markrabě moravský Přemysl založení tišnovského kláštera a vlastnictví majetku, který mu byl darován zřejmě při jeho založení. Výměnou za Třebovou, kterou klášteru dříve daroval Přemysl Otakar, obdržely zdejší řeholnice od markraběte Jihlavu a Brtnici s přilehlými osadami, dále Výmyslice, Lukov a od královny Konstancie vsi Kapenich, Cheyche a Knenich. Dohromady byl klášter obdarován 25 vesnicemi. K listině připojil svou pečeť výše zmiňovaný biskup Robert.¹⁰²

⁹⁷ CDB III/1, č. 31, s. 30; KUTHAN, Jiří. *Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově*, s. 362.

⁹⁸ „*Verum quia in ecclesia sancti Petri Prage domine religiose ordinis Cisterciensis commode non poterant commorari, ipsis in Moravia, in loco, qui Tusnowic dicitur, competentem constituimus mansionem...*” – CDB III/1, č. 31, s. 30.

⁹⁹ CDB III/1, č. 31, s. 30; KUTHAN, Jiří. *Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově*, s. 362; JOACHIMOVÁ, Jiřina. *Fundace královny Konstancie a pražské statky německých rytířů*, s. 497.

¹⁰⁰ HLADÍK, Dušan. *Dějiny kláštera Porta Coeli I.*, s. 64-65.

¹⁰¹ KUTHAN, Jiří. *Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově*, s. 365; JOACHIMOVÁ, Jiřina. *Fundace královny Konstancie a pražské statky německých rytířů*, s. 497-499.

¹⁰² CDB III/1, č. 88, s. 97n; KUTHAN, Jiří. *Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově*, s. 366.

V srpnu roku 1235 přijal klášter i se všemi jeho vesnicemi pod ochranu papež Řehoř IX.¹⁰³ V dubnu 1238 král Václav na Konstanciinu žádost znovu potvrdil klášterní fundaci a následujícího roku mu stvrdil všechny do té doby darované statky.¹⁰⁴ Tentýž rok vydal papež další dvě listiny týkající se kláštera. V první z října je klášter přijat pod papežskou ochranu a jsou mu potvrzena jeho práva a výsady. Ve druhé listině z listopadu oznamuje králi Václavovi, že uložil pražskému biskupovi vykonání příprav k vysvěcení, z čehož by se dalo usuzovat, že klášter byl v té době již téměř dostavěn. Poutníkům, kteří se na svěcení vydají, budou uděleny čtyřicetidenní odpustky, a zároveň papež žádá krále, aby tito poutníci čtyři neděle před a po svěcení nemuseli platit mýto.¹⁰⁵

Z listiny vydané biskupem Robertem roku 1239 ve Znojmě se dozvídáme, že na prosbu krále Václava, markraběte moravského Přemysla a královny Konstancie confirmoval klášteru Porta Coeli patronátní právo na kostel sv. Václava v Tišnově a prominul mu desátky z držení veškerých kostelů.¹⁰⁶ V říjnu 1239 zemřel markrabě Přemysl, který byl již v klášteře pohřben. Klášterní kostel musel být tedy v této době dokončen ne-li celý, pak aspoň z větší části.¹⁰⁷ O půl roku později v dubnu 1240 daroval klášteru král Václav újezd Krnov ve Slezsku.¹⁰⁸ Ze všech předchozích listin vztahujících se k tišnovskému klášteru bylo poměrně dobře možné odhadnout vývoj stavby kláštera v Tišnově, jehož stavba začala nejspíš roku 1232 a již roku 1238 se chýlila ke konci. Ke konci třicátých let ale zmínky o Porta Coeli mizí.¹⁰⁹

¹⁰³ CDB III/1, č. 120, s. 150n.

¹⁰⁴ CDB III/1, č. 180, s. 223-225; č. 208, s. 269-271.

¹⁰⁵ KUTHAN, Jiří. *Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově*, s. 367-368; CDB III/2, č. 199, s. 257, 258; č. 201, s. 258-259.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 368; CDB III/2, č. 215, s. 283n.

¹⁰⁷ „...fratris nostri Premisl, clare memorie quondam illustris marchionis Morawie, cui corpus in prenominato monasterio requiescit.“ CDB III/2, č. 227, s. 306; KUTHAN, Jiří. *Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově*, s. 368.

¹⁰⁸ CDB III/2, č. 227, s. 305n.

¹⁰⁹ KUTHAN, Jiří. *Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově*, s. 370.

4.1.3 Konstancie jako královská vdova

Na těchto převážně darovacích listinách bych chtěla zdůraznit různé obměny formulace *pro remedio anime*, za spásu duše, o které bylo psáno v kapitole o zbožných darech. Společně se synem Přemyslem, markrabětem moravským, darovala Konstancie v lednu 1233 pannám při kostele sv. Petra pozemek v Drozdovicích. V listině najdeme formulaci *pro remedio animarum nostrarum et predecessorum nostrum* – za spásu (očistění) duší našich i našich předků.¹¹⁰ Ještě za Přemyslova života darovala Konstancie společně s ním v březnu 1223 ves Bukovany, tři pozemky v Týněčku a tři okolo olomouckého hradu pannám při kostele sv. Petra v Olomouci. Zde má příslušná prosba podobu *pro remedio peccatorum nostrorum* – za očistění od našich hříchů.¹¹¹ Z roku 1233 také pochází listina, ve které Konstancie, se souhlasem svého syna Václava, dala do opatrovnictví klášteru Hradisko újezd Kyjov.¹¹² V únoru 1235 konfirmovala darování špitálu při klášteře sv. Františka, založenému dcerou Anežkou, ves Hloubětín s vesničkami Humenec a Hnidošice, a ves Borotice s vesničkami Županovice a Dražetice, kostel sv. Petra se dvorem a ves Rybníček. Tyto statky koupila od bratří špitálu sv. Panny Marie řádu německých rytířů. Také se zde vyskytuje přímluva za spásu duše – *pro remedio anime nostre*.¹¹³

¹¹⁰ „...ego Constancia, dei gratia regina Boemie, et Premizl filius meus, eadem gratia marchio Morauię, mecum pro remedio animarum nostrarum et predecessorum nostrum devotis virginibus circa ecclesiam sancti Petri in Olmuc Christo famulantibus terram ad castrum Gracense pertinentem in willa, que dicitur Drozdowic, contulimus iure heretario in perpetuum pacifice possidendam...” RBM, č. 797, s. 375; CDB III/1, č. 29, s. 27-28.

¹¹¹ „...ego Ottacarus, qui et Premizl, dei nutu tercius rex Boemie et dux Morauię, cum coniuge mea Constancia, regina Boemie, pro remedio peccatorum nostrorum devotis virginibus circa ecclesiam beati Petri in Olomuchz Christo famulantibus in villa, que vulgo dicitur Bukowan, tres terras ad Thynech pertinentes et tres, que ibidem ad Olomucense castrum pertinebant, heretario iure possidendas contulimus...” RBM I, č. 669, s. 310; CDB II, č. 245, s. 236-237.

¹¹² CDB III/1, č. 57, s. 59-61.

¹¹³ „...Noverint tam presens hominum etas, quam in Christo succesura posteritas, quodnos hospitali claustru sancti Francisci in Praga domine Agnetis, dilecte filie nostre illustris, pro remedio anime nostre omnem hereditatem, quam emimus a fratribus hospitalis sancte Marie domus Theuthonicorum, contulimus, videlicet villas: Glupetin cum omnibus villulis ad ipsam pertinentibus, scilicet Supenowitz, Drahtesicz et ecclesiam sancti Petri cum curia et villa Ribinic cum suis pertinentibus iure perpetuo possidendas, hoc salvo quod domina

Pátého prosince 1240, když už se Konstanciin život chýlil ke konci, darovala svému klášteru v Tišnově ves Komín. Listina obsahuje formulaci *saluti itaque anime nostre consulentes, memoriale istud nostre dimisimus domui rogantes in Domino* – a tak pečující o spásu naší duše, toto na naši památku zanecháváme prosíce o domov u Pána. Přestože zde není přímo uvedeno *pro remedio anime*, význam je velmi podobný.¹¹⁴ Tišnovskému klášteru Konstancie stihla darovat ještě uherské statky Selpe a Balyarad poblíž Trnavy, těch se ale klášter nikdy neujal.¹¹⁵ Jak už bylo řečeno v kapitole věnující se Anežce Přemyslovně, královna velmi štědře podporovala špitál sv. Františka. Věnovala mu statky původně určené pro klášter cisterciáček u sv. Petra na Poříčí, k jehož založení ale nedošlo.¹¹⁶

V posledních letech života vkládala královna velkou část své energie do tišnovského kláštera. Z Porta Coeli vydává listiny už od roku 1233. V této době část diplomatického materiálu vydává i samostatně, své vdovství využila Konstancie jako příležitost k seberealizaci. Kromě kláštera se stará i o rozvoj svých statků.¹¹⁷ S koncem roku 1240 se chýlil ke konci i život Konstanciin. Královna zemřela zřejmě 6. prosince 1240 v klášteře Porta Coeli. Ještě 5. prosince vydala pravděpodobně svou poslední listinu a 7. prosince je ve Václavově listině uváděna jako zemřelá.¹¹⁸ Právě v této Václavově listině je psáno, že si Konstancie přála ve svém klášteře najít místo posledního odpočinku. Kromě toho v ní Václav klášteru daroval patronátní právo ke kostelu sv. Petra v Brně a ke kostelům

fructum esse volumus usque ad terminum vite nostre, ut possimus de eis facere, quod nobis secundum deum videbitur expedire...“ RBM, č. 869, s. 410; CDB III/1, č. 103, s. 121-123.

¹¹⁴ „...ad monicionem et petitionem nostram sepius iteratam noluit circuire villam Komyn cum suis attinenciis, silvis, pratis, piscationibus, agris et aliis cultis sive incultis, sicut tenebatur de iusticia circuire. Saluti itaque anime nostre consulentes, memoriale istud nostre dimisimus domui rogantes in Domino, ut post ostensionem metarum et circuitum antedicto zdeslao solvat abbatissa, quecumque fuerit quinquaginta marcas, quia CC et XXX marcas solvimus sibi et patri suo...“ CDB III/2, č. 258, s. 350-351.

¹¹⁵ CDB III/2, č. 208, s. 269n; KUTHAN, Jiří. *Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově*, s. 368-369.

¹¹⁶ CDB III/1, s. 29-31.

¹¹⁷ CDB, č. 57, s. 59n; RBM I, č. 821, s. 386.

¹¹⁸ CDB III/2, č. 259, s. 351-353.

v Moravských Budějovicích a v Bíteši.¹¹⁹ V dalším listu vydaném tento den přijal Václav klášter pod ochranu a stvrdil mu do té doby nabyté statky. Zároveň jsou v listině uvedeny statky, které již dříve vyměnil Jihlavu za Brtnici. Důvodem byla pravděpodobně počínající těžba stříbrné rudy na Jihlavsku.¹²⁰ Konstancie Uherská byla pohřbena v klášterním kostele v blízkosti svého syna Přemysla. Dílo, které po sobě Konstancie zanechala, klášter Porta Coeli, přetrval až do současnosti.¹²¹

4.2 Kunhuta Štaufská

O životě Kunhuty Štaufské bohužel nemáme příliš mnoho informací. Tato žena se narodila snad kolem roku 1200 a byla dcerou římského krále Filipa Švábského, jehož otcem byl císař Fridrich Barbarossa, a Ireny Angelovny, jejíž otec byl byzantský císař Izák II. V očekávání toho, že se Filip stane císařem, což by pro českého krále Přemysla znamenalo vlivného spojence, usiloval o sňatek svého syna Václava s Kunhutou. Děti byly zasnoubeny roku 1207, když byly Václavovi teprve dva roky a k samotnému sňatku došlo až v roce 1224. Ke korunovaci došlo až o čtyři roky později. Kunhuta měla pět potomků: syny Vladislava a Přemysla, a dcery Boženu a Anežku, třetí dcera neznámého jména v dětství zemřela. Kunhutino věno měly zajišťovat statky ve Švábsku, místo nich Václavovi vyplatil Filipův synovec Fridrich II. deset tisíc stříbrných hřiven.¹²² Stejně jako pro předchozí ženy, i pro Kunhutu byla zdrojem inspirace sv. Hedvika, vratislavská kněžna, manželka Jindřicha I. Bradatého a zakladatelka kláštera v Třebnici.¹²³

¹¹⁹ „...ubi prefata domina et mater nostra elegit et voluit sepeliri...“ CDB III/2, č. 259, s. 351; KUTHAN, Jiří. *Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově*, s. 369.

¹²⁰ CDB III/2, č. 260, s. 353n; KUTHAN, Jiří. *Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově*, s. 369-370.

¹²¹ HLADÍK, Dušan. *Dějiny kláštera Porta Coeli I*, s. 111-112; FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 616.

¹²² ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci*, s. 118, 242; ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*, s. 39, 54, 70; NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Dílu I. část 3*, s. 275, 580, 641, 800; CDB III/1, č. 122, s. 154; RBM I, č. 885, s. 417.

¹²³ CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu III*, s. 18.

4.2.1 Klášter Marienthal

Kuhnuta se rozhodla klášter založit ve třicátých letech. U cisterciáků bylo populární pojmenování *Vallis Sanctae Mariae*, které získal i tento klášter. Kromě něj se takto v českých zemích nazýval i klášter v Oslavanech a v Pohledu (ten se v novověku začal označovat jako *Frauenthal*). Klášter založený Kunhutou je od 15. století nazýván *Marienthal*. Byl postaven v oblasti Záhvozd (která později splynula s Žitavskem) v blízkosti městečka Ostritz. Už od středověku se v této oblasti mísily kulturní vlivy a politické zájmy Čech, Saska a Slezska a dnes se nachází na hranici tří států – České republiky, Německa a Polska. Je jediným českým klášterem cisterciáček, který přetrval bez přerušení až do dnes.¹²⁴

Na založení kláštera však měl mít vedle Kunhuty podíl Ota z Donína, který měl snad královnu inspirovat. Objevila se ale i domněnka (Lars-Arne Dannenberg), že Donínové klášter přímo založili. Roku 1234 pak Kunhuta s manželem obdarovala klášter vsí Seifersdorf a o čtyři roky později jej v únoru 1238 přijali pod ochranu. Václav s Kunhutou tentýž měsíc klášteru darovali svobody.¹²⁵

Zakládací listina Marienthalu se nedochovala a fundace je poprvé zmíněna v Kunhutině listině ze 14. října 1234, ve které královna potvrzuje darování Seifersdorfu.¹²⁶ V tuto dobu již zřejmě klášter existoval, protože Kunhuta ves darovala *ad monasterium quod Vallis S. Marrie dicitur*. Řada konfirmací z let 1235-1238, typická po založení kláštera, nahrává tomu, že klášter byl založen nedlouho předtím. Je možná i varianta, že zakládací listina spolu se vznikem kláštera nebyla sepsána a vznikla až o několik let později dodatečně.¹²⁷

¹²⁴ CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu III*, s. 11-12; 14.

¹²⁵ Tamtéž, s. 21; CDB III/1, č. 176, s. 217-218; RBM I, č. 934, s. 433-434.

¹²⁶ „...ego Cunegundis regina, communicato dilectissimi domini et consortis nostri, regis Watízlai, consilio et liberorum nostrorum consensu, pro remedio animarum nostrarum parentumque nostrorum ordini Cisterciensi ad monasterium, quod Vallis sancte Marriae dicitur, et sancrosanctis monialibus sub habitu et disciplina ordinis eiusdem ibidem domino deo famulantibus contilibus villam Syfridistorph dictam cum omnibus pertinentiis suis, terris cultis et incultis, viis et inviis, agris, pratis, nemoribus, aquis, molendinis et aquarum decursibus, piscationibus et cum omnibus utilitatibus proventibus, que exinde nunc et in posterum iure emptionis aut bonorum hominum largitione poterunt provenire...“, CDB III/1, č. 86, s. 93-94; RBM I, č. 859, s. 402.

¹²⁷ CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu III*, s. 21-22.

Kromě spásy, která plnila hlavní funkci církevních fundací, mívala tato založení zpravidla ještě profánní účel. Marienthal měl zřejmě sloužit jako duchovní centrum kraje a ústav pro šlechtičny a nejspíš i měšťanské dívky z jeho okolí. Jeho funkce byla ale i politická. Václav I. se totiž jeho založením snažil upevnit své postavení v Záhvozdu, o který měli v té době zájem také Wettinové z Míšeňska. A zároveň tak byla zajištěna do budoucna možnost přímých zásahů českých panovníků. K upevnění vazby k českému království došlo také změnou hranic diecéze, tak, že se Marienthal stal součástí té pražské (původně patřil k míšeňské diecézi). Úlohu rodového kláštera patrně Marienthal neplnil, nemáme doklady o tom, že by se do jeho zdí uchýlila některá z Přemysloven ani zde zřejmě žádná jeptiška z královského rodu nežila, a funkci pohřebiště rodu již zastával klášter, který nechala postavit Anežka.¹²⁸

Možností, odkud cisterciacky do kláštera přišly, je několik. Je velmi pravděpodobné, že to bylo z již zmíněné Třebnice ve Slezsku. Přemyslovci měli ke klášteru úzké vazby a v době vzniku Marienthalu žila ve Slezsku Anna, sestra Václava I. a sv. Anežky, a zároveň (budoucí – dohledat roky) snacha zakladatelky sv. Hedviky. Pokud Kunhuta přivedla řeholnice právě z Třebnice, pak o jejich odchodu jednala nejspíš s abatyší Gertrudou, dcerou Hedviky a knížete Jindřicha I., (což by bylo příznivou okolností za předpokladu dobrých vztahů mezi oběma rody.) Vedle Třebnice lze uvažovat i o franckém klášteře v Bambergu, jehož nadřízeným opatstvím byl klášter Langheim a který byl zároveň mateřským klášteřem Plas, k němuž měl král Václav I. blízký vztah. V úvahu přichází také klášter v Míšni a teoreticky i Oslavany, ty ovšem fungovaly ani ne deset let.¹²⁹

Marienthal byl od začátku plánovaný jako cisterciácký. Podněcovat k volbě právě tohoto řádu mohla sv. Hedvika nebo olomoucký biskup Robert, původně také člen cisterciáckého řádu.¹³⁰ Bylo ale nutné získat patřičnou podporu významných světských či církevních osobností, protože řád odmítal zakládání velkého množství nových ženských ústavů. Kunhuta se tedy obrátila na papeže Řehoře IX. a ten na její žádost vydal roku 1235 listinu,

¹²⁸ Pozn. Anežský klášter sloužil jako pohřebiště až do konce 13. století, kdy jej nahradil cisterciácký klášter na Zbraslavi; CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu III*, s. 23-24.

¹²⁹ CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu v Čechách III*, s. 25-26.

¹³⁰ ZDICHYNEC, Jan. *Klášter Marienthal*, s. 173; ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*, s. 48.

ve které nařídil opatovi Altzelle, aby nový ústav navštěvoval a zajistil dodržování pravidel cisterciáckého řádu. Poté žádala Kunhuta o inkorporaci generální kapitulu řádu, která se jí zabývala v roce 1237. V listině pověřuje opata ze Sittichenbachu a Oseku inspekci a dále, že klášter Altzelle bude nadřízeným mužským klášterem Marienthalu. Dá se předpokládat, že kapitula klášter inkorporovala. Doklad o podřízení Marienthalu klášteru Altzelle můžeme však najít již ve zmíněné papežově listině. Toto opatství bylo oblíbeným klášterem purkrabích z Donína a je tedy možné, že kontakt mezi ním a Přemyslovským královským párem zprostředkovali právě oni.¹³¹

Klášteru při svém vzniku byla darována pouze ves Seifersdorf. Okolní pozemky totiž patřily šlechtickým rodům, z velké části Donínům, a to Kunhutě neumožňovalo poskytnout klášteru větší panství. To kontrastuje například s Konstanciiným klášterem Porta Coeli, kterému královna věnovala dvacet vesnic.¹³² Marienthalu ale byly poskytovány prostředky v jiné (např. peněžní) formě a kupříkladu v dříve zmiňované papežské listině z roku 1235 je uvedeno, že klášter byl dobře vybaven. Dále z listin z let 1238 a 1241 se lze dozvědět, že jeptišky koupily za 230 marek stříbra tři vesnice od kláštera v Buchu¹³³ a zaplatily 120 kop za práva k Seifersdorfu.¹³⁴ Je tedy možné, že klášter získal prostředky díky královninu věnu¹³⁵, což uvádí Josef Bernard Schönfelder jakožto klášterní tradici.¹³⁶

Kunhutina samostatná zbožná darování nejsou příliš četná, společně s manželem však učinila poměrně velké množství donací. V závěru života pak Kunhuta podporovala brněnské dominikánky, kladrubské benediktinky, pražské křižovníky s červenou hvězdou, klarisky, strakonické johanity, biskupský chrám v Míšni, či cisterciáky v Plasích. Zemřela v září 1248.¹³⁷

¹³¹ CHARVÁTOVÁ Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu III*, s. 26-28.

¹³² CDB III/1, č. 88, s. 97-100.

¹³³ CDB III/2, č. 205, s. 264-265.

¹³⁴ CDB IV, č. 9, s. 69-70.

¹³⁵ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Dílu I. část 3*, s. 658.

¹³⁶ CHARVÁTOVÁ Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu III*, s. 28-29.

¹³⁷ ZDICHYNEC, Jan. *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 133; ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II*, s. 14.

I v Kunhutiných darovacích listinách nalézáme prosby za spásu duše, které v této době byly běžnou součástí tohoto typu listin. Konkrétnější prosby se zde prozatím neobjevují. Tato formulace se nachází v již zmíněné listině, kterou Kunhuta darovala klášteru Marienthal ves Seifersdorf, zde v podobě *pro remedio animarum nostrarum*. Podobně – *pro remedio animarum nostre* – také v listině, kterou Kunhuta darovala důchod ze vsí Döbranitz, Cannewitz a Coblenz míšeňskému kostelu. V té také stanovila, aby se míšeňský kanovník Heřman z tohoto obdarování těšil celý svůj život.¹³⁸ O podpoře břevnovského kláštera svědčí listina Markéty Babenberské z roku 1260, která obsahuje sdělení, že Kunhuta Břevnovu darovala ves Chraštica.¹³⁹ Ne všechny darovací listiny ale byly určeny církvi. Například roku 1245 darovala Kunhuta s Václavovým souhlasem a na žádost Konstancie vsi Střemy a Zelčín rytíři Lambinovi a jeho dědicům jako náhradu za dluhy.¹⁴⁰

4.3 Markéta Babenberská

Další chotí jednoho z českých králů se stala dcera rakouského vévody Leopolda VI. a byzantské princezny Theodory. Markéta se narodila v roce 1204 či 1205. Nejdříve byla zasnoubena s anglickým králem Jindřichem III. V listopadu roku 1225 se provdala za římského krále Jindřicha VII., který byl předtím zasnouben s Anežkou Přemyslovnou, již nakonec odmítl. V březnu 1227 pak byla Markéta korunována římskou královnou. Z tohoto manželství vzešli synové Jindřich a Fridrich, ale zemřeli v mladém věku. Markéta byla už v prvním manželství postavena do podobné role, jako ve druhém s Přemyslem. Jindřich se otevřeně stavil proti zájmům císaře a prohlásil manželství s Markétou za neplatné z důvodu dřívějšího zasnoubení s Anežkou. Doufal, že tak získá českého krále Václava I. pro své

¹³⁸ „...nos Cunegundis, dei gratia regina Boemorum, pensionem quandam, octo videlicet modiorum triciti et totidem siliginis de annona, que vulgariter nominatur wartcorn, et trium solidorum in denariis et item trium solidorum de melle et sex mensurarum siliginis, que solvebantur in terra Bvodesinensi de villis de Dobranowitz, Canowitz et Gobliz pro remedio animarum nostrae nostrorumque liberorum, necnoc pro fideli servicio dilecti capellani nostri Hermani de Liznic, Misnensis kanonici, ecclesie eidem Misnensi liberaliter et perpetuo duximus indulgendam, statuentes, ut hiis percipiendis idem H. gaudeat tempore vite sue...” RBM I, č. 1134, s. 534; CDB IV/1, č. 79, s. 167-168.

¹³⁹ RBM II, č. 277, s. 107; CDB V/1, č. 274, s. 378-379; MORAVCOVÁ, Irena. *Dvůr královny Markéty*, s. 26.

¹⁴⁰ CDB IV/1, č. 86, s. 175.

zájmy¹⁴¹. Kde v tu dobu žila Markéta, se z pramenů nedozvídáme. Poté, co v roce 1242 ovdověla, odešla k dominikánkám do Trevíru a pak do kláštera cisterciáček ve Würzburgu.¹⁴²

Nemůže být lepšího příkladu sňatku z rozumu než sňatku Markéty Babenberské s Přemyslem Otakarem II. Její „cena“ značně stoupla smrtí jejího bratra Fridricha II. Bojovného, posledního vévody rakouského a štyrského, po jehož smrti v roce 1246 se Markéta vrací do Rakouska. Nejen ona, ale i druhá Babenberkovna Gertruda, mají právo v rodné zemi uplatňovat nároky na dědictví, které těmto ženám mělo zaručit *privilegium minus* z roku 1156. Gertruda byla neteří vévody Fridricha a vdovou po Vladislavovi, prvorozeném synovi Václava I., kterému tak Rakousy připadly, náhle však zemřel roku 1247. Papežská kurie se snažila vyjednat co nejvýhodnější sňatek. Nakonec byl dojednáán sňatek Gertrudy s Heřmanem Bádenským. Druhý Gertrudin manžel se však v Rakousích těžko prosazoval. Ani svazku s Gertrudou si příliš neužil, zemřel již na podzim 1250. Zanedlouho na to, v prosinci, zemřel i císař Fridrich a také Markétin a Jindřichův syn Fridrich, který se měl babenberského dědictví ujmout. O rok později, na podzim 1251, nabídla rakouská šlechta vévodství Václavovi, obávala se totiž Uher a rodu Wittelsbachů, kteří by také měli rádi podíl na dědictví. Již dvojnásobná vdova Gertruda se totiž vdala hned roku 1252 ještě potřetí. Novomanžel Roman Haličský byl spřízněný s uherským králem Bélou, který usiloval alespoň o část babenberského dědictví. Václav vévodství přijal pro svého syna. Mladý Přemysl se stal rakouským vévodou a nová panství upevnil 11. února roku 1252 v Hainburgu sňatkem s Markétou, které v té době bylo téměř 50 let.

Markétu a Přemysla od sebe dělil téměř třicetiletý věkový rozdíl a Markéta možná i počítala s tím, že její role je pouze dočasná. Přemyslovský rod pomalu vymíral a Přemysl potřeboval následníka, kterého mu ve svém věku dát nemohla. Přemysl sice měl dvě nemanželské dcery a syna Mikuláše, a tyto děti papež legitimizoval, odmítl je však uznat jako dědice českého trůnu. Manželství s Markétou tedy bylo roku 1261 anulováno a jako záminka posloužil Přemyslovi fakt, že Markéta po ovdovění složila slib čistoty při vstupu do kláštera v Trevíru.

¹⁴¹ VOTOČKOVÁ-JOACHIMOVÁ, Jiřina. *Anežka Přemyslovna*, s. 30-31; NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Dílu I. část 3*, s. 643-646.

¹⁴² MORAVIDOVÁ, Irena. *Dvůr královny Markéty*, s. 22.

Markéta neodporovala a poslední léta svého života dožila v dolnorakouském hradě Krummau am Kamp. Zemřela 29. října 1266.¹⁴³

O tom, jaké statky v českých zemích měla Markéta v držbě, není příliš informací. Jak bylo v předchozí kapitole naznačeno, Markéta měla nejspíš v držení ves Chraštica v Povltaví – tu v roce 1260 navrátila břevnovskému klášteru. Tuto vesnici totiž předtím Břevnovu darovala Kunhuta, je tedy možné, že náležela k věnnému zajištění českých královen.¹⁴⁴ Z rakouských statků měl Markétě připadnout podíl v případě Přemyslovy smrti jako vdovské zajištění. V Rakousích měla Markéta v držbě statky v Ergbergu, které v září 1249 darovala Řádu německých rytířů. Další statky držela v Dolních Rakousích v okolí Křemže, tam také trávila závěr života po anulaci sňatku s Přemyslem, a také pozemky kolem již zmiňovaného hradu Krummau am Kamp. V této oblasti se nachází i Grafenberg u Eggenbergu, který Markéta ve své závěti darovala klášteru Lilienfeld.¹⁴⁵ V Dolních Rakousích najdeme rovněž klášter v Altenburgu, kterému darovala roku 1252 patronátní právo ke kostelu v Röhrenbachu.¹⁴⁶ V květnu 1262 pak věnovala klášteru v *Sancte Cruce* (Heiligenkreuz) horní právo v Thallernu.¹⁴⁷

4.4 Kunhuta Haličská

Druhou manželkou Přemysla Otakara II. se stala Kunhuta, dcera černigovského knížete Rostislava Michajloviče a Anny, která byla dcerou uherského krále Bély IV. Po vpádu Tatarů přišel Rostislav o Černigovský úděl a musel se uchýlit na dvůr Bély IV. Béla si jej oblíbil a svolil ke sňatku s jeho dcerou. Přemysl se s Kunhutou oženil záhy po rozluce manželství s Markétou a ke sňatku došlo v Bratislavě v říjnu roku 1261. Kunhutě bylo v té době jen 15 či 16 let, narodila se tedy pravděpodobně kolem roku 1245. Důvodem sňatku

¹⁴³ MORAVCOVÁ, Irena. *Dvůr královny Markéty*, s. 21-27; ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci*, s. 28, 102, 118-121; Století, 73-76; 116 (Žemlička uvádí jako datum úmrtí rok 1267.); VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české III*, s. 31-45.

¹⁴⁴ CDB V/1, č. 274, s. 379.

¹⁴⁵ CDB V/3, č. 1543, s. 348-349.

¹⁴⁶ CDB IV, č. 445, s. 573; MORAVCOVÁ, Irena. *Dvůr královny Markéty*, s. 26-27.

¹⁴⁷ RBM II, č. 369, s. 142.

bylo i zachování smíru mezi oběma stranami, které se znepřátelily v době bojů o babenberské dědictví. Původně si měl Přemysl vzít Bélovu dceru Markétu, která ho ale odmítla a raději zůstala v klášteře. Tato úvaha je ale podle Žemličky nespolehlivá. Přemysl se musel spokojit s Bélovou vnučkou Kunhutou. Její menší politický význam však údajně předčila její krása. Po svatbě se v Praze konala korunovace, kterou do té doby Přemysl odkládal.¹⁴⁸ Jeden z důvodů odkladu by mohl být ten, že nechtěl první ženu Markétu učinit českou královnou a je možné, že od počátku počítal s pozdější anulací manželství. I tak si ale Přemysl, který se stal po smrti otce Václava jediným mužským potomkem svého rodu, musel na následníka počkat. Dědice se dočkal až roku 1271. Ještě předtím porodila Kunhuta dvě dcery, Kunhutu, pozdější abatyši u sv. Jiří, o které bylo řečeno v kapitole o zbožných ženách, a Anežku. Měla porodit také dva chlapce, kteří ale záhy zemřeli. Po boku Přemysla strávila Kunhuta poměrně klidná léta, ta ale skončila zvolením Rudolfa Habsburského roku 1273 na říšský trůn, kdy bylo pominuto Přemyslovo volitelské právo.¹⁴⁹

Následovalo mnoho událostí, které ale nejsou prioritou této práce, a proto se je budu snažit zestručnit. Volbu, v níž bylo Přemyslovi upřeno právo rozhodovat, český král neuznal. Tak se vyvinul pozdější dlouholetý spor, který ukončila až bitva na Moravském poli.¹⁵⁰ Přemysl byl mocný, vlivný a toho se významné rody obávaly. Rudolf byl proti němu méně majetný a v území patřícím Přemyslovi viděl šanci, jak rozšířil svůj majetek. Konflikt těchto dvou mocných mužů na sebe nenechal dlouho čekat. Poté, co byla diplomatická jednání neúspěšná, Rudolf roku 1276 vpadl do Rakous. Ve stejnou dobu probíhala v Čechách vzpoura pánů v čele se Závišem z Falkenštejna, což Přemysla oslabilo a nakonec donutilo s Rudolfem vyjednávat. Na setkáních těchto dvou stran byly mimo jiné smlouveny sňatky Rudolfových a Přemyslových potomků a Přemysl vzdal Rudolfovi hold. Přes uzavření

¹⁴⁸ Pozn. Jeho otec Václav I. zemřel již roku 1253.

¹⁴⁹ STLOUKAL, Karel. *Královny, kněžny a velké ženy české*, s. 95-99; ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci*, s. 28, 120-121.

¹⁵⁰ ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*, s. 134.

několika mírových smluv spory stále přetrvávaly a vyústily 26. srpna 1278 v bitvu na Moravském poli, ve které Přemysl přišel o život.¹⁵¹

Po Přemyslově smrti začalo panstvo Čechy opět rozchvacovat a královna Kunhuta proto do Čech povolala Otu V. Braniborského, aby poměry uklidnil, avšak brzy došlo k rozporu i mezi ní a Otou. Do toho všeho táhl Rudolf Moravou na Čechy a opět hrozilo vojenské střetnutí. Kunhuta se setkala s Rudolfem a uzavřela s ním mír, který měl být stvrzen sňatkem. Budoucímu Václavu II. byla zaslíbena Rudolfova dcera Guta (což domluvil již dříve král Přemysl a nyní bylo zasnoubení stvrzeno) a česká princezna Anežka si měla vzít druhorozeného Rudolfova syna, taktéž Rudolfa. Vdovský důchod, který Kunhutě zůstal, zahrnoval hlavně Opavsko.¹⁵² Nakonec byl správou nad Čechami a poručnictvím nad malým princem Václavem pověřen právě Ota Braniborský, který Václava odvezl do Branibor. Morava zůstala v rukou Rudolfa. Tak tomu bylo až do roku 1283, kdy se Václav vrátil do země.¹⁵³

Následuje známý příběh o tom, jak Ota Braniborský Čechy trýznil a plenil. Přibližně v polovině února 1279 Václava odvezl na Bezděz. Kunhuta podle některých pramenů odjela také, pokud ne, tak přijela na hrad později. Během svého pobytu na Bezdězu třikrát z hradu odešla a opět se vrátila zpět. Po čtvrté odjela do Prahy navštívit v klášteře Na Františku dceru Kunhutu a Anežku Přemyslovnu. Poté se vydala do Znojma, kde jí bylo navraceno tělo zesnulého Přemysla, aby jej mohla pohřbít (byla na něj dříve uvalena klatba a až nyní byla sejmuta). Zpátky do Čech se ale už nevrátila a Přemysl byl dočasně pohřben ve Znojmě. Nakonec se vydala na Opavsko.¹⁵⁴ Někdy na podzim 1279 byl Václav odvezen do Branibor. Kunhuta se na Opavsku uchýlila do Hradce nad Moravicí a formovala kolem sebe okruh svých věrných. Na svém dvoře v Opavsku přijímala odpůrce Oty Braniborského, mezi nimiž byl i Závíš z Falkenštejna. Tak se stalo, že ovdovělá Kunhuta navázala vztah se Závíšem, učinila z něj purkrabího hradu v Hradci nad Moravicí a ještě před sňatkem se páru v roce

¹⁵¹ PROKOPOVÁ, Irena. *Guta Habsburská*, s. 190-192; ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*, s. 134-148; 152.

¹⁵² STLOUKAL, Karel. *Královny, kněžny a velké ženy české*, s. 99-100.

¹⁵³ ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II., král na rozhraní věků*, s. 475-476.

¹⁵⁴ ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*, s. 156n.

1282 narodil syn Ješek.¹⁵⁵ Vztah královny-vdovy se šlechticem, který dříve vystupoval proti jejímu zemřelému muži, byl skandální. Největším popraskem však bylo právě nemanželské dítě, které z tohoto vztahu vzešlo.

Na Opavsko se roku 1281 vrátil Mikuláš, Přemyslův nemanželský syn, jemuž Opavsko náleželo a který byl po bitvě na Moravském poli držen v uherském zajetí. Kunhuta se Závišem tak museli Opavsko opustit a zřejmě odešli na některý z vítkovských hradů. Když se Václav roku 1283 navrátil do Prahy, matku na svém dvoře ihned přijal. Na dvoře přijal i Záviše, který mu zanedlouho nahradil otce. Václavovi bylo v té době dvanáct a z dnešního pohledu byl ještě dítě, je tak pochopitelné, že toužil po rodinném zázemí spíše než po odvetě za Závišův odboj proti jeho otci. Díky tomu Záviš získal ohromný vliv na chod země. Někdy mezi závěrem roku 1283 až jarem 1285 Kunhuta se Závišem uzavřeli sňatek a Záviš se stal oficiálním členem královské rodiny. Kunhutě ale už příliš mnoho času nezbývalo. Její zdraví se zhoršovalo a je možné, že trpěla tuberkulózou. Ještě se účastnila Václavova naplnění manželství s Gutou Habsburskou v lednu 1285 v Chebu a 9. září 1285 zemřela. Byla pohřbena v Anežském klášteře.¹⁵⁶

4.4.1 Listiny královny Kunhuty

Zajímavým počinem, snad Mistra Bohuslava, je Listář královny Kunhuty, který obsahuje Kunhutiny dopisy adresované Přemyslovi a příbuzným v Uhrách či Braniborsku. Byly sepsány zřejmě jediným autorem, na což lze usuzovat podle stejného způsobu psaní. Všechny dopisy zřejmě nebyly určeny k poslání, je možné, že je sama Kunhuta ani nediktovala a snad se jen Mistr Bohuslav cvičil v psaní. I tak ale můžeme z dopisů čerpat informace o způsobu života a o vztazích v královské rodině.¹⁵⁷ Například v jednom z Kunhutiných listů (který ale nejspíš není pravý) královna sděluje, že s penězi „vystačí jen do příštího čtvrtka“. Přemysl totiž trávil mnoho času mimo Prahu, často řešil záležitosti v Rakousích, a reprezentativní funkci proto částečně přebíral dvůr královny. Podle obsahu

¹⁵⁵ ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci*, s. 245; VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny země Koruny české*, Sv. III, s. 378-379.

¹⁵⁶ ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*, s. 160-161; 164; NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny, dílu I, část 4*, s. 106-109.

¹⁵⁷ ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II., král na rozhraní věků*, s. 35.

listu se zdá pravděpodobné, že dvůr hospodařil s určitým obnosem peněz, které na něj byly vyčleněny.¹⁵⁸

Co se týče darů církvi a majetků v českých zemích, máme o Kunhutě větší přehled než o Markétě Babenberské. Kunhuta se měla starat o klášter cisterciáček v Pohledu, který vzal Přemysl v únoru 1269 pod ochranu.¹⁵⁹ Na žádost manžela pak darovala v červenci 1262 vyšehradské kapitule patronátní právo ke kostelu v Budči.¹⁶⁰ O tři roky později, v červenci 1265, darovala kostelu Pramen svaté Marie ve Žďáru horu s vinicemi na svých statcích okolo Blučiny.¹⁶¹ V říjnu 1271 darovala křižovníkům při špitálu sv. Františka patronátní právo v kostele v Řevnicích, Václavicích a Živhošti. V této listině si lze opět povšimnout přímluvy *in remedium predecessorum nostrorum* – za spásu našich předků.¹⁶²

V říjnu 1278 konfirmovala Kunhuta johanitům práva ke hradu Svádov, který jim měl dříve Přemysl odebrat.¹⁶³ A o rok později bratřím špitálu sv. Jana Jeruzalémského obnovila patronátní právo na kostel v Hlubčicích. V této době již Kunhuta pobývala na Opavsku a v listině je označena jako *domina terre Oppauie*. I zde je prosba *in remedium anime nostre et mariti nostri et omnium progenitorum nostrorum* – za spásu duše naší, našeho chotě a všech našich potomků.¹⁶⁴ Na rozdíl od předchozích královen Konstancie či Kunhuty

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 195-196.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 339.

¹⁶⁰ CDB V/1, č. 344, s. 512-513.

¹⁶¹ „*Nos Chunegundis, dei gracia Boemorum regina...Ad memoriam rei perpetuam gesta regalia calumpnorum scrupulis...montem cum vineia antiquis et quasi abolitis in bonis nostris circa Bluchinam sitis et locatis, quibus a predecessore nostris ville, que dicitur Pertoldesdorf, libere datis, easdem vineas cum monte prescripto ecclesie Fontis sancte Marie in Sar, Pragensis diocesis, contulimus perpetuo possidendas...*“ CDB V/1, č. 451, s. 666.

¹⁶² „*...notum esse volumus universis tam presentibus quam futuris, quod nos ad preces et devotam instanciam precordialis nostre sororis Agnetis et divine retribucionis ob meritum assequendum ac in remedium predecessorum nostrorum de Rewnicz ecclesiam at de Wadizlabicz ac Sywohoc ecclesias...hospitali sancti Francisci in pede pontis Pragensis et fratribus eiusdem ordinis Stellatorum accedente super hoc serenissimi domini nostri...*“ CDB V/2, č. 643, s. 267.

¹⁶³ ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II.*, s. 365.

¹⁶⁴ „*Noscat igitur tam presens hominum etas quam successura posteritas, quod nos donationem sue collationem juris patronatus in Lubsitz, factam quondam ab illustri rege Bohemie, nostro marito felicitis memorie, nobis*

Štaufské, které měly velký podíl na založení kláštera, Kunhuta Haličská obdarovávala církve pouze menšími dary.

4.5 Guta Habsburská

Poslední ženou, kterou se v této práci budu zabývat jakožto manželkou českého krále, je dcera římského krále Rudolfa I. Habsburského a Gertrudy z Hohenbergu, Guta. Narodila se 13. března 1271 jako devátá v pořadí (po ní matka Gertruda porodila ještě syna Karla, ten ale zemřel v dětském věku). Stejně jako u předchozích žen, ani o Gutině dětství nevíme téměř nic. Již ve třech letech ji otec zasnoubil s Karem Martellem, vnukem Karla z Anjou. Toto zasnoubení zprostředkoval papež Řehoř X., který se snažil o stabilizování poměrů v Itálii. Později ale byla Guta z neznámých důvodů nahrazena sestrou Klemencií. Její sňatek s Václavem byl součástí mírových dohod mezi Habsburky a Přemyslovci po smrti Přemysla Otakara na Moravském poli. Už v roce 1276 byly uzavřeny mezi oběma rody sňatkové smlouvy, konkrétní jméno Habsburské princezny se v nich ale ještě neobjevuje. K prvnímu setkání snoubenců došlo podle kronikáře Otakara Štýrského již v listopadu 1278 v Jihlavě. Rozchází se názory, zda šlo pouze o potvrzení zasnoubení nebo přímo o dětský sňatek. Guta se poté vrátila do Vídně, kde se Rudolfova rodina usadila.¹⁶⁵

Václav II. byl odvezen Otou do Branibor a vrátil se až roku 1283. V té době mu bylo dvanáct let. K setkání s Gutou mělo původně dojít snad v Norimberku, ale české straně se nelíbila představa, že by mladý panovník jel tak daleko na území říše. Nakonec byl jako kompromis zvolen Cheb, který se nacházel v blízkosti českých hranic. Zde došlo na konci ledna 1285 ke konzumaci manželství. Do Chebu se vydala i Václavova matka Kunhuta se Závišem z Falkenštejna, který zůstal před branami města. Ve Zbraslavské kronice je událost popsána takto: „*V Chebu se sešli v jedno, oba se radují, oba se navzájem líbají spolu, zahrán je smutek a žal a oba jsou v objetí dále. Václav brzy, jak mladíkův zvyk, se těší z lásky své choti, konečně k ní vešel a obvyklým stykem byla v noci Obrácení sv. Pavla apoštola dokonána slavnost sňatku kdysi sjednaného. Co jest smluveno dávno, to nyní se dokončí zcela řádným*

consentienbus et volentibus, magistro et fratribus hospitalis sancti Iohannis Ierosolymitani in remedium anime nostre et mariti nostri et omnium progenitorum nostrorum ratificamus ex certa scientia requisito nostro consilio et confirmamus.“ CDB VI/1, č. 73, s. 120-121.

¹⁶⁵ PROKOPOVÁ, Irena. *Guta Habsburská*, s. 189-194;

*manželským sňatkem těch dvou již řečených dítek.*¹⁶⁶ Po naplnění manželství se však Guta nevydala se svým mužem do Prahy, ale její otec ji odvezl zpět. Jedním z důvodů pro toto rozhodnutí mohla být obava, aby se Guta nedostala v Praze pod vliv Závěše z Falkenštejna. Mladá manželka přijela do Prahy až o dva roky později na plánovanou korunovaci. I tak chtěl ale Rudolf nějakou „pojistku“, a tak se čeští páni s biskupem Tobiášem zaručili, že pokud Guta ovdoví a nebude mít žádné potomky, předají ji zpět Rudolfovi, bratrům nebo purkrabímu Norimberku, a také budou chránit statky, které dostala věnem od svého manžela. Korunovace byla nakonec odložena a došlo k ní až o deset let později v červnu 1297. O důvodech, proč tomu tak bylo, můžeme pouze spekulovat. Přesto Rudolf Gutu do Čech vyslal.¹⁶⁷ Do manželství Guta přinesla věno v hodnotě deset tisíc hřiven, které mělo být zastaveno v Chebsku.¹⁶⁸

Přemyslovcům vážně hrozilo vymření po meči, Václav byl v této době jediným mužským členem rodu a od Guty se tedy očekávalo, že co nejdříve porodí dědice. Toho se království dočkalo již necelý rok po Gutině příjezdu do Prahy v květnu 1288, tentýž rok ale malý Přemysl Otakar zemřel.¹⁶⁹ Rok na to porodila Guta dvojčata Václava a Anežku. Jako další se narodila Anna, která se později provdala za Jindřicha Korutanského. Po ní následovala Eliška, budoucí manželka Jana Lucemburského. V následujících letech Guta na svět přivedla dceru Gutu a dva syny, kteří dostali jméno Jan. Tyto děti ale zemřely v útlém věku. Roku 1296 porodila Markétu, která byla provdána za Boleslava, budoucího knížete lehnického, břežského a vratislavského. Před korunovaci 21. května 1297 porodila Guta své poslední dítě, holčičku, která také dostala jméno po ní, avšak zemřela brzy po narození. Je možné, že porod byl předčasný, proč by jinak Václav plánoval korunovaci v době Gutina šestinedělí. V průběhu pouhých deseti let tedy Guta porodila deset dětí, z nichž se pouhé čtyři dožily

¹⁶⁶ *Zbraslavská kronika*, s. 54n.

¹⁶⁷ ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*, s. 164-165, 183-184;

¹⁶⁸ PROKOPOVÁ, Irena. *Guta Habsburská*, s. 189-197, 193, VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. III, s. 427.

¹⁶⁹ RBM II, č. 1726, s. 740; CDM V, č. 53, s. 54; VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. III, s. 399.

dospělosti.¹⁷⁰ Korunovace se konala 2. června, tedy necelé dva týdny po Gutině posledním porodu. Velkolepé slavnosti pokračovaly druhý den na Zbraslavi, kde měl být položen základní kámen Mariánského chrámu. Samy o sobě byly takové slavnosti náročné a královna byla už takhle dosti vyčerpaná z nedávného porodu. Tato vysilující událost měla zřejmě velký podíl na Gutině brzkém úmrtí 18. června 1297. Královna byla pohřbena v chrámu sv. Víta.¹⁷¹ Podle Zbraslavské kroniky měl vykonat královninu poslední vůli opat Konrád Zbraslavský, kterému svěřila svůj majetek, aby z něj rozdával almužny chudým a potřebným.¹⁷² Obecně je ve Zbraslavské kronice mnohokrát Guta vyzdvihována, zejména její schopnost urovnávat spory, Guta měla především zlepšovat a zprostředkovávat vzájemné česko-německé vztahy a také zmírňovala vliv Závíše z Falkenštejna na Václava.¹⁷³

Co se týče listin, které Guta vydala, obecně jich není mnoho. Darovací listinu, která by byla určena církvi, se mi nepodařilo dohledat. Několik darovacích listin Guta vydala, netýkaly se ale zbožných donací. Mezi důvody, proč tomu tak je, patří v prvním řadě její krátký život, během kterého byla hlavně matkou a na jiné záležitosti zřejmě neměla čas a možná ani pomyšlení. Uvedu zde ale aspoň ty listiny, které se církve týkají. Z některých listin lze zjistit, že Guta měla v držbě statky v královéhradeckém kraji a Lysou nad Labem.¹⁷⁴ V červnu 1291 potvrdila kostelu v Pohořelicích svobody, práva a nemovitý majetek, který kostelu daroval markrabě moravský Přemysl.¹⁷⁵ O dva měsíce později nařizuje svým úředníkům, aby svobody tohoto kostela nenarušovali.¹⁷⁶ V srpnu roku 1293 Guta upravila majetkové poměry kostela v Lysé nad Labem, k němuž měla patronátní právo, za účelem sjednocení

¹⁷⁰ PROKOPOVÁ, Irena. *Guta Habsburská*, s. 197;

¹⁷¹ PROKOPOVÁ, Irena. *Guta Habsburská*, s. 201-202;

¹⁷² Tamtéž, s. 205, *Zbraslavská kronika*, s. 117;

¹⁷³ *Zbraslavská kronika*, s. 55; VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. III, s. 404.

¹⁷⁴ PROKOPOVÁ, Irena. *Guta Habsburská*, s. 206; RBM II, č. 1534, s. 661.

¹⁷⁵ RBM II, č. 1544, s. 665; CDM V, č. 96, s. 293.

¹⁷⁶ RBM II, č. 1550, s. 666.

rozptýleného majetku kostela.¹⁷⁷ V září 1296 konfirmovala obdarování dvorem v Pohořelicích klášteru Cella sancte Mariae královnou Kunhutou.¹⁷⁸

¹⁷⁷ RBM II, č. 1624, s. 697-698.

¹⁷⁸ RBM II, č. 1726, s. 740; CDM V, č. 53, s. 54.

Závěr

Lze si povšimnout, že čtyři kláštery založené Konstancií, Kunhutou Štaufskou, Ludmilou a Anežkou vznikly ve stejnou dobu, v první polovině 30. let 13. století. A až na Anežčin byly všechny určeny cisterciáckám. Podíl na volbě právě cisterciáckého řádu měl patrně olomoucký biskup Robert.¹⁷⁹

Zbožnost byla v období vrcholného středověku projevována primárně zakládáním a podporou církevních fundací. Do klášterů se v této době uchýlovaly převážně vdovy či neprovdané dcery. O zbožnou donační a fundační činnost se zasloužily hlavně ženy z vládnoucího rodu, objevují se ale i zbožné šlechtičny. Právě ve 13. století přichází vlna ženské zbožnosti, která ženám umožňovala jejich seberealizaci skrze charitativní, donační či fundační činnost. Při zakládání či podpoře klášterů byli v českých zemích oblíbení zejména cisterciáci a nové mendikantské řády. Nejvíce se zbožnou činností zabývaly panovnice-vdovy. Péči o chudé a nemocné se věnovaly především ženy tíhnoucí k ideálům sv. Františka. Všechny tyto ženy ale dokázaly skrze svou zbožnou činnost ovlivňovat muže ve svém okolí. Král Václav I. byl tak obklopen ženou Kunhutou, zakladatelkou Marienthalu, matkou Konstancií, jež vkládala energii do svého kláštera v Tišnově a sestrou Anežkou, působící v Praze. A kupříkladu ve Slezsku působily na Jindřicha Bradatého a poté i na jeho syna Jindřicha II. Pobožného Hedvika, její dcera Gertruda, Přemyslovna Anna, a také Alžběta Durynská a Anežka Česká.¹⁸⁰

V této práci jsme zhlédli životy mnoha významných žen v období 13. století. Životy některých z nich jsou zpracovány poměrně detailně, o jiných máme informací jen pár a o to více můžeme uvažovat o jejich dokreslení.

Na začátku práce jsem uvedla možné typy zbožných darů a lze říci, že v mapovaném období se vyskytovala právě forma pouhé prosby za spasení duše, která – jak se zdá – byla v darovacích listinách uváděna se samozřejmostí. Tuto úvahu sice nelze automaticky aplikovat na všechny darovací listiny ze 13. století, ale dá se říci, že platí ve většině případů

¹⁷⁹ CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterciáckého řádu III*, s. 19; ZDICHYNEC, Jan. *Marienthal v českém Žitavsku*, s. 133.

¹⁸⁰ ŠPŮROVÁ, Markéta. *Středoevropské zbožné ženy z panovnického prostředí*, s. 230-234.

královských donací. Šlechtickými donacemi jsem se v této práci nezabývala. Myslím si ale, že dojem samozřejmosti prosby za spásu duše nemusí nutně znamenat lhostejnost vůči náboženskému životu. Naopak, domnívám se, že zbožnost uvedených královen byla osobní a niterná, pouze ještě „nedozrálá“ doba pro konkrétní požadavky za zbožné dary. Dá se předpokládat, že donacemi opravdu chtěly odlehčit svoji duši či duši svých blízkých.

Na velikost donace pak působí mnoho faktorů. V prvé řadě ženu limitoval majetek, kterým disponovala. Dále zde hrají velkou roli společensko-politické faktory. Spíše založí klášter vdova s velkým vdovským zajištěním, která nemusí řešit povinnosti týkající se potomků či figurovat v politice (přestože vdov s ambicemi prosadit se v politice nebylo málo) než mladá manželka, jejíž hlavní povinností je porodit následníka trůnu. Toho si můžeme všimnout na příkladech první a poslední královny uvedené v této práci. Konstancie Uherská se po ovdovění ujala založení kláštera, které si přál její muž. Tišnovskému klášteru se věnovala do konce svého života a také v něm dožila. Oproti tomu o zbožných donacích Guty Habsburské nemáme zprávy. Gutou se zároveň dostáváme k dalšímu činiteli a tím je čas. Čas na tomto světě, který je každému jinak vyměřen. A Guta jej dostala málo. Přesto byl její krátký život plnohodnotný, přeci porodila deset dětí. Bohužel právě následky posledního porodu se jí staly osudnými. Kdyby se věci udály jinak, založila by vdova Guta klášter za spasení duše jejího manžela a za vzpomínku na své zemřelé děti?

Také si můžeme položit otázku, jakou roli hrál výběr konkrétního obdarovaného či konkrétního řádu pro nově vzniklý klášter. Lze si povšimnout, že řečené dámy chovaly sympatie především ke dvěma řádům, cisterciákům a minoritům. Tyto řády jsou však dosti protikladné. Proč si Konstancie Uherská či Kunhuta Štaufská vybraly zrovna cisterciáky? A proč si Alžběta Durynská, Anežka Přemyslovna či Anna Slezská vybraly menší bratry? Cisterciáci jsou tradičním řádem s přísnou řeholí, cisterciácké kláštery mají být zakládány na odlehlých místech, aby se mniši snáze vyhnuli kontaktu s okolním světem. Ženy, které si je vybraly, tak mohly činit kvůli rodové tradici. Byly také ovlivňovány svými blízkými a příbuznými. Minorité jsou však řádem novým, moderním, který se rozvíjí v městské společnosti, je reakcí na stále bohatnoucí církev a vrací se k původním křesťanským hodnotám. Mezi důvody, proč si uvedené ženy vybraly minority, mohla být touha rozšířit františkánské ideály mezi lidmi. Hrál ve výběru řádu roli i věk těchto žen? Alžběta, Anežka

i Anna byly poměrně mladé, když své kláštery zakládaly, žádné z nich ještě nebylo ani třicet. Stála tedy za výběrem menších bratrů přirozená touha mladého člověka po nových věcech, po novém světě a lepší společnosti?

Zbývá nám objasnit donace Markéty Babenberské a Kunhuty Haličské. O Markétiných donacích, přestože pravděpodobně tíhla k duchovnímu životu (přece jen chtěla vstoupit do kláštera) a dožila se poměrně vysokého věku, mnoho zpráv nemáme. Zřejmě je to v důsledku poměrně zaneprázdněného života, který Markéta strávila na mnoha různých místech. Můžeme tak uvažovat o tom, že neměla čas a energii podílet se na nějakém větším díle, na fundaci kláštera. V případě Kunhuty také můžeme uvažovat o zaneprázdněném, vlastně až neklidném životě. Politická situace v Čechách, skandální poměr se Závišem z Falkenštejna a časté cestování by Kunhutě těžko umožnily zabývat se založením kláštera. Na druhou stranu bychom mohli čekat, že právě kvůli dlouho neposvěcenému vztahu se Závišem by Kunhuta mohla usilovat o spásu své duše. I kdyby však Kunhuta o nějaké větší donaci přemýšlela, čas jí nebyl dopřán a zemřela nedlouho poté, co byl její vztah se Závišem stvrzen církví.

Je těžké identifikovat pravou motivaci, která se skrývala za zbožnými nadacemi, jež jsme si zde přiblížili. Můžeme ale určit různé faktory, které takovou motivaci ovlivňují, a od nich odvíjet naše další úvahy. V této práci bylo představeno mnoho rozdílných žen s různými životními osudy a různými možnostmi svého rozvoje. Všechny se však musely prosazovat ve světě, ve kterém měli hlavní slovo muži. Převážná většina těchto žen ale toužila zanechat po sobě odkaz, který by mohl žít dál.

Seznam pramenů

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, díl I-V/II, Gustav Friedrich – Zdeněk Kristen – Jan Bistřický – Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Pragae, 1904-1981.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, díl I-VI, Antonín Boček – Josef Chytil (edd.), Olomucii; Brunae 1836-1854.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, I-IV, Karel Jaromír Erben – Josef Emler (edd.), Pragae 1855-1892.

Zbraslavská kronika: Chronicon aulae regiae. Praha: Svoboda, 1976. Členská knihovna (Svoboda).

Seznam sekundární literatury

ANGENENDT, Arnold. *Velká doba černých mnichů. K významu donace a modlitby*. In: SOMMER, Petr. *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 26-33. ISBN 80-7106-790-3.

BOBKOVÁ, Lenka a Milena BARTLOVÁ. *Velké dějiny země Koruny české*, Sv. IV, b. Praha, Litomyšl: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-551-0.

CINCIALOVÁ, Marta Lucie. *Prvky ženské spirituality v listech svaté Kláry Anežce České*. In: ŠMIED, Miroslav a František ZÁRUBA, ed. *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění v NLN, 2013. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 14. ISBN 978-80-7422-242-9.

ČADKOVÁ, Kateřina. *Ženská zbožnost 13. věku – stejné výzvy, různý prostor? Srovnání prostření Itálie a českých zemí*. In: *Církev, žena a společnost ve středověku: sv. Anežka Česká a její doba*. Ústí nad Orlicí: Oftis spolu s Biskupstvím královéhradeckým – Diecézním teologickým institutem za podpory FF UHK, 2010. ISBN 978-80-7405-082-4.

DINZELBACHER, Peter. *Poslední věci člověka: nebe, peklo, očištec ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2004. Kulturní historie. ISBN 80-7021-693-X.

DUBY, Georges. *Vznešené paní z 12. století*. Brno: Atlantis, 1997. ISBN 80-7108-135-3.

ENNEN, Edith. *Ženy ve středověku*. Praha: Argo, 2001. Každodenní život. ISBN 80-7203-369-7.

FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-026-8.

FUTÁK, Peter. Královna Konstancie Uherská a Hodonín. In: FUTÁK, Peter, Miroslav PLAČEK a Marek VAŘEKA, ed. *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. V Ostravě: Repronis, 2009. ISBN 978-80-7329-222-5.

HLADÍK, Dušan. *Dějiny kláštera Porta coeli*. Tišnov: Sursum, 1994. Mosty (Sursum). ISBN 80-85799-00-6.

HOFFMANN, Hermann. *Svatá Hedvika Slezská: (1176-1243)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2012. Prameny spirituality. ISBN 978-80-7412-106-7.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, díl I. Druhé, doplněné a přepracované vydání. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2200-2.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, díl III. Druhé, doplněné a přepracované vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3807-2.

JOACHIMOVÁ, Jiřina. *Fundace královny Konstancie a pražské statky německých rytířů*, Umění, roč. XVI., Praha. 1968.

KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění ve vydavatelství Togga, 2011. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 12. ISBN 978-80-87258-19-4.

KUTHAN, Jiří. *Fundace a počátky kláštera cisterciáků v Tišnově*. In: Časopis Matice moravské, roč. 93, Brno, 1974.

KYBAL, Vlastimil. *Svatá Anežka Česká: historický obraz ze 13. století*. Brno: L. Marek, 2001. Pontes Pragenses, svazek 8. ISBN 80-86263-14-2.

LAWRENCE, C. H. *Dějiny středověkého mnišství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-88-7.

- LE GOFF, Jacques. *Zrození očiště*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-637-9.
- MORAVCOVÁ, Irena. Dvůr královny Markéty Babenberské mezi lety 1246-1266. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana, ed. *Dvory a rezidence ve středověku*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006. Mediaevalia Historica Bohemica, suppl. 1. ISBN 80-7286-095-X.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Dílu I. část 3, Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.: (1197-1253)*. Praha: Jan Laichter, 1928.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Dílu I. část 4, Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara: (1253-1271)*. Praha: Jan Laichter, 1937.
- OHLEK, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. Jinočany: H & H, 2001. ISBN 80-86022-69-2.
- POLC, Jaroslav V. *Světice Anežka Přemyslovna*. 2. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989.
- POSPÍŠILOVÁ, Ludmila. Anežka a její boj o řeholi. In: *Církev, žena a společnost ve středověku: sv. Anežka Česká a její doba*. Ústí nad Orlicí: Oftis spolu s Biskupstvím královéhradeckým – Diecézním teologickým institutem za podpory FF UHK, 2010. ISBN 978-80-7405-082-4.
- PROKOPOVÁ, Irena. *Guta Habsburská - česká královna a její dvůr*. Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitností. 43 (113), č. 4, (2005,) s. 189-211
- PUČALÍK, Marek. Sv. Anežka Přemyslovna (1211-1282), zakladatelka řádu křižovníků s červenou hvězdou. In: *Církev, žena a společnost ve středověku: sv. Anežka Česká a její doba*. Ústí nad Orlicí: Oftis spolu s Biskupstvím královéhradeckým – Diecézním teologickým institutem za podpory FF UHK, 2010. ISBN 978-80-7405-082-4.
- SLÁDKOVÁ, Kateřina. Anna Slezká a její fundace. In: *Marginalia Historica: časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury* / Praha: Univerzita Karlova v Praze Roč. 2, č. 1 (2011).
- SOUKUPOVÁ, Helena. *Anežský klášter v Praze*. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-012-1.
- SOUKUPOVÁ, Helena. *Svatá Anežka Česká: život a legenda*. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-471-6.

- STLOUKAL, Karel. *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha: J.R. Vilímek, 1940.
- ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. *Radostný úděl vdovský: královny-vdovy přemyslovských Čech*. Praha: Dokořán, 2004. ISBN 80-86569-24-1.
- ŠPŮROVÁ, Markéta. Středoevropské zbožné ženy z panovnického prostředí ve 13. století a jejich vztah k rodovým fundacím. In: DOLEŽALOVÁ, Eva a Robert ŠIMŮNEK. *Od knížat ke králům: sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. DOLEŽALOVÁ, Eva a Robert ŠIMŮNEK. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-896-9., s. 230-253.
- URBÁNKOVÁ, Emma. *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*. Praha: Odeon, 1975. České dějiny (Odeon).
- VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. II. Praha, Litomyšl: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-273-2.
- VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české*, Sv. III. Praha, Litomyšl: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-433-6.
- VAŠEK, Zdeněk. *Zbožné dary v českém středověku*. Praha, 2017. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Bobková, Lenka.
- VILIKOVSKÝ, Jan. Abatyše Kunhuta. *Řád 5, č. 3.* (1939).
- VOTOČKOVÁ-JOACHIMOVÁ, Jiřina. *Anežka Přemyslovna*. Praha: Českomoravský Kompas, 1940. Postavy české minulosti.
- VYSKOČIL, Jan Kapistrán. *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry: kritický rozbor textový i věcný legendy a čtyř listů s nejstarším (původním) textem milánského rukopisu*. V Praze: Universum, 1932.
- WIHODA, Martin. Moravská markraběnka Heilwida. In: DOLEŽALOVÁ, Eva a Robert ŠIMŮNEK. *Od knížat ke králům: sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. DOLEŽALOVÁ, Eva a Robert ŠIMŮNEK. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-896-9., s. 230-253.

ZDICHYNEC, Jan. Klášter Marienthal mezi králi, městy a šlechtou (1234-1547). In: *Korunní země v dějinách českého státu. I., Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku*. Ústí nad Labem: Pro ústav českých dějin FF UK Praha nakl. Albis International, 2003 s. 166-218.

ZDICHYNEC, Jan. Marienthal v českém Žitavsku od založení do husitských válek. In: *Ústecký sborník historický*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem (2001,) s. 107-145.

ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II.: král na rozhraní věků*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. Česká historie. ISBN 978-80-7422-118-7.

ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci: jak žili, vládli a umírali*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-759-8.

ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*. Praha: Melantrich, 1998. Historia Bohemica (Melantrich). ISBN 80-7023-281-1.